

Viikinkiaika ja raudan elinkaari

Esinebiografinen katsaus raudan elämään

Iiro Vanhatalo
Syventävien opintojen tutkielma
Kulttuuriperinnön maisteriohjelma
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2020

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Humanistinen		Laitos – Institution Uskontotiede
Tekijä – Författare Iiro Vanhatalo		
Työn nimi – Arbetets titel Viikinkiaika ja raudan elinkaari – Esinebiografinen katsaus raudan elämään		
Oppiaine – Läroämne Uskontotiede		
Työn laji – Arbetets art Pro gradu	Aika – Datum 12.05.2020	Sivumäärä – Sidoantal 59
Tiivistelmä – Referat		
<p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan rautaan liittyviä uskomuksia viikinkiajalla. Aineistona hyödynnetään rautaan liittyvää sanastoa digitoidussa muinaisnorjan <i>Dictionary of Old Norse Prose</i> (ONP) sanakirjassa. Aineisto muodostui 225 rautaan liittyvästä sanasta sekä 76 yhdyssanasta, joiden etuliitteessä rauta ilmeni. Näitä sanoja tarkasteltiin aineistolähtöisen sisällönanalyysin avulla, niiden muinaisnorjankielisessä esiintymiskontekstissa, etsittäessä viitteitä rautaan liittyvistä uskomuksista.</p> <p>Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä hyödynnettiin esinebiografiaa, jonka avulla raudalle muotoiltiin kolmivaiheinen: syntymän, elämän ja kuoleman kattava elinkaari. Raudan syntymävaihe käsitti sen esinettä edeltävät muodot kosteikkoalueiden raaka-aineena, limoniittina. Elinkaarensa keskivaiheilla rauta keski-ikäistyi ja saavutti elämänsä erilaisina esineinä. Niihin liittyvät karismaattiset ja yli-inhimilliset uskomukset vaihtelivat esinetyypeittäin. Elinkaarensa viimeisessä vaiheessa rauta laskettiin takaisin maan uumeniin osana kosteikkoalueiden esineupotuksia tai ihmisvainajien ruumis-, vene- ja laivahautauksia, sisältäen erilaisia merkkejä muun muassa tarkoituksellisesta vahingoittamisesta. Symbolisesti raudan kuolema palauttaa sen takaisin syntysijoilleen maan uumeniin. Tutkimuksessa selvisi, että rautaan itseensä ei vaikuta liittyneen yli-inhimillisiä uskomuksia, vaan nuo uskomukset liittyivät rautaa käsitelleiden henkilöiden kykyyn manipuloida raudan ominaisuuksia.</p> <p>Esinebiografinen lähestyminen rautaan materiaalina, sille tässä tutkielmassa muotoillun elinkaaren kautta, osoittautui luontevaksi tavaksi kartoittaa raudan eri olomuotoja ja vaihteita. Primääriaineiston sijoittaminen viikinkiajalle osoittautui kuitenkin haastavaksi tehtäväksi ja muinaisnorjankieliset lähteet paljastivat valituilla hakusanoilla vähän varsinaisista rautaan liittyvistä uskomuksista. Tätä puutetta paikattiin hyödyntämällä uskontohistoriallista, arkeologista ja filologista tutkimuskirjallisuutta, jonka avulla tutkimusongelma kohdennettiin viikinkiajalle. Tutkielmassa hyödynnetty aineisto tarvitsisi seurakseen kuitenkin laajemman otoksen erilaisia aineistotyyppejä, latinankielisistä lähteistä riimukirjoituksiin sekä skaldirunouteen. Hakusanoja tulisi myös laajentaa kattamaan erilaiset esinetyypit, jotta viikinkiajan rautaan liittyviä uskomuksia voitaisiin kartoittaa laaja-alaisemmin.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Rauta, Viikinkiaika, Esinebiografia, Materiaalinen uskonto, Muinaisnorjankielinen kirjallisuus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muuta tietoa		

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Uskomusten rauta	1
1.2. Viikinkiaika ja esikristillisten uskontojen yleispiirteet	3
1.3. Rauta tutkimuskohteena	5
2. Teoreettinen viitekehys.....	8
2.1. Materiaalinen uskonto näkökulmana	8
2.2. Esinebiografia ja karismaattisten esineiden yli-inhimillisyys.....	10
3. Metodi ja aineisto	13
3.1. Muinaisnorjankielinen kirjallisuus.....	13
3.2. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi metodina ja aineisto	15
4. Raudan syntymä	19
4.1. Raudan myyttisyys.....	19
4.2. Raudan maanalaisuus	20
4.3. Rauta raaka-aineena	22
4.4. Raudan arvo	24
5. Raudan elämä.....	26
5.1. Rauta esineenä	26
5.2. Raudan kantaminen.....	28
5.3. Rauta aseena	30
5.4. Rauta ammattitaitona	35
6. Raudan kuolema	40
6.1. Paluu maahan.....	40
6.2. Hautojen rauta	41
6.3. Rituaalien rauta	43
7. Keskustelua.....	47
7.1. Yhteenveto	47
7.2. Jatkotutkimusaiheita	49
8. Lähteet ja kirjallisuus	51
8.1. Primääri- ja käännöslähteet	51
8.2. Web-lähteet	52
8.3. Kirjallisuus	52

1. Johdanto

1.1. Uskomusten rauta

Viikinkien myyttejä ja elämää käsittelevä muinaisnorjankielinen rikas, kirjallinen proosa- ja runoperinne kertoo lumotuista, raudasta valmistetuista aseista, jotka kykenivät taistelemaan itsenäisesti tai olivat muutoin ylivermaisilla ominaisuuksilla varustettuja.¹ Käsillä olevassa tutkielmassa tarkastellaan, millaisissa käyttöyhteyksissä rauta esiintyy ja millaisia viitteitä rautaan liittyvistä uskomuksista löytyy mainittuja muinaisnorjankielisiä lähteitä tutkimalla.

Materiaalisuutta käsittelevät aiheet ovat viikinkiajan tutkimuksessa ajankohtaisia, sillä monitieteisten lähestymistapojen merkitystä esikristillisten uskomusten tutkimuksessa on kuluneina vuosikymmeninä painotettu entistä voimakkaammin.² Tämän seurauksena on alettu kiinnittää enemmän huomiota myös arkeologisten esinelöytöjen materiaalisuuteen sekä myyttien tutkimukseen materiaalisuuden näkökulmasta.³ Käsillä oleva tutkielma kiinnittyy osaksi viikinkiajan materiaalista kulttuuria käsitteleviä uusia näkökulmia, esimerkiksi ajatusta karismaattisuuden ulottamisesta viikinkien esineistöön.⁴ Lisäksi se nivoutuu osaksi esineiden elinkaaria hahmottamaan pyrkiviä esinebiografioita.⁵

Tutkielmassa selvitetään millainen merkitys raudalla oli materiaalina viikinkiajan ihmisille (n. 750-1050 jaa.), ja millaisia uskomuksia siihen liittyi. Kuten ihmisellä myös raudalla oli tietyssä mielessä oma elinkaarensa: rauta koki syntymänsä soiden ja järvien pohjissa, muotoutui taitavien seppien käsissä erilaisiksi esineiksi, ja laskettiin haudan lepoon yhdessä ihmisten maallisten jäännösten kanssa, palauttaen sen näin takaisin maan uumeniin. Tässä työssä rautaa tarkastellaankin tällaisen kanssaelämisen näkökulmasta, jossa raudan elinkaaren ajatellaan mukailevan ihmisen elämää. Rauta syntyi, eli ja kuoli. Tällaisen kolmijaon käyttö on perusteltua, sillä raudalla oli omanlaisensa merkitys elinkaarensa jokaisessa vaiheessa.

Tutkimus raudan merkityksestä viikinkiajalla on tärkeä, sillä rautaan liittyvät yli-inhimilliset uskomukset voivat potentiaalisesti avata uusia näkökulmia esikristillisten uskomusten ja esineiden vuorovaikutuksesta. Tämän tyyppistä rautaan fokuoivaa tutkimusta

---

¹ Larrington 2017.

² Clunies Ross 2018, 578.

³ Ks. Wikström af Edholm 2019.

⁴ Vedeler, Røstad, Kristoffersen & Glørstad 2018.

⁵ Kopytoff 2013; Appadurai 2013.

erityisesti uskontotieteellisestä näkökulmasta ei ole myöskään aiemmin tehty.

Uskontotieteellinen viikinkiaikaan liittyvä tutkimus on ylipäänsä tärkeää, sillä uskontotiede tarjoaa hyvän viitekehyksen viikinkiajan esikristillisten uskontojen tutkimukseen, jo ennestään monitieteisellä muun muassa, historioitsijoiden, kielitieteilijöiden, folkloristien sekä arkeologien hallitsemalla alalla. Tämän työn kannalta uskontotiede tarjoaa hyvän lähtökohdan rautaan liittyvien yli-inhimillisten uskomusten tarkasteluun. Lähestymällä rautaa yli-inhimillisten uskomusten ja karismaattisuuden näkökulmasta, voidaan tuottaa uudenlaista tutkimustietoa, joka lisää oman panoksensa jo olemassa olevaan viikinkiaikaa käsittelevään uskontotieteelliseen tutkimukseen. Tutkielma kiinnittyy osaksi uskontohistoriallista viikinkiajan tutkimusta, jossa hyödynnetään myös arkeologisia, folkloristisia sekä historiallisia ja filologisia aineistoja.

Työn viitekehyksenä toimii materiaalisen uskonnon tutkimuksesta sekä esinebiografiasta nousevat näkökulmat sekä esineiden karismaattisuuteen liittyvät yli-inhimilliset uskomukset. Raudan elinkaaren muotoilussa hyödynnetään esinebiografiaa. Tutkielman metodina toimii aineistolähtöinen sisällönanalyysi, joka soveltuu hyvin muinaisnorjankielisessä aineistossa esiintyvien rautaa (járn) kuvaavien sanojen analyysiin ja luokitteluun. Aineiston analyysia ohjaavat kolme yläluokkaa ovat: raudan syntyminen, elämä ja kuolema. Nämä toimivat sekä tutkielman punaisena lankana yrityksessä muotoilla raudalle hyötyesineenä saman tyyppinen elinkaari kuin ihmisille, että työkaluina aineiston jäsentämisessä. Aineistona hyödynnetään sekä tekstimuotoisia muinaisnorjankielisiä alkuperäislähteitä, että monitieteistä viikinkiaikaa koskevaa tutkimuskirjallisuutta. Muinaisnorjankielisen aineiston seulomisen apuna käytetään muinaisnorjalaista proosasanakirjaa (Dictionary of Old Norse Prose).⁶ Tutkimuskysymyksiä tarkastellaan ensinnäkin, millaisessa kontekstissa rauta esiintyy muinaisnorjankielisessä kirjallisuudessa. Toiseksi, millaisia uskomuksia siihen edellisen aineiston pohjalta mahdollisesti liittyy.

Seuraavassa luvussa esitellään lyhyesti, yleisellä tasolla, millaista tietoa viikinkiajasta ja viikinkiajan esikristillisistä uskonnoista on saatavilla. Tämän jälkeen esitellään hieman rautaan liittyvää aiempaa tutkimusta, jota seuraa tutkimuskysymysten esittely. Tutkielman toisessa luvussa siirrytään työn teoreettisena viitekehyksenä toimivien materiaalisen uskonnon tutkimuksen näkökulmiin sekä esinebiografiaa ja karismaattisia esineitä koskevien yli-inhimillisten piirteiden esittelyyn. Teoreettisten viitekehysten jälkeen tarkastellaan työssä käytetyn muinaisnorjalaisen kirjallisuuden yleispiirteitä, josta edetään aineistolähtöisen

---

⁶ Digitoitu muinaisnorjankielinen proosasanakirja (<https://onp.ku.dk/onp/onp.php?>). Tarkemmin luvussa 3.2.

sisällönanalyysin metodin sekä tutkielmassa hyödynnetyn aineiston esittelyyn. Metodin ja aineiston kuvauksesta siirrytään raudan elinkaarta koskeviin asialukuihin, aloittaen raudan syntymästä, edeten elämän kautta kuolemaan. Raudan elinkaarta seuraa loppuyhteenveto ja jatkotutkimusaiheita käsittelevä reflektointi.

1.2. Viikinkiaika ja esikristillisten uskontojen yleispiirteet

Viikinkiaika on tekninen määritelmä, joka on tarkoitettu työkaluksi kuvaamaan kyseisellä nimellä tunnetuksi tullutta historiallista ajanjaksoa, määritelmästä riippuen joko varhaiskeskiajalla tai myöhäisellä rautakaudella (n. 750-1050 jaa.). Viikinki sanan alkuperäksi on ehdotettu erilaisia vaihtoehtoja,⁷ nykykielessä se on kuitenkin tullut merkitsemään viikinkiajan Norjasta, Tanskasta ja Ruotsista lähtöisin olevia ihmisiä yleisesti.⁸ Viikinkinä oleminen oli yksi uravalinta huomattavasti yleisemmän maanviljelijän, käsityöläisen tai kauppiaan lisäksi. Kaikki mainittujen maiden asukkaista eivät suinkaan olleet viikinkejä, vaan tällaisille viikinkiretkille osallistui vain murto-osa asukkaista.

Perinteisesti viikinkiajan on katsottu alkaneen Englannin pohjoisosassa sijainneen Lindesfarnen luostariin kohdistuneesta hyökkäyksestä vuonna 793, jolloin viikingit tekivät itsensä ensi kertaa tunnetuiksi. Kyseessä oli yksi silloisen Englannin vauraimmista luostareista, ja sen joutuminen ryöstön kohteeksi oli isku kristikunnan hermoon. Skandinavian alueen asukkaat olivat toki käyneet kauppaa näillä alueilla jo aiemmin, eivätkä he olleet tuntemattomia Länsi-Euroopassa. Lindesfarnen luostarin ryöväyksestä alkoi kuitenkin liki 300 vuotta kestänyt ajanjakso, jolloin viikingit riehuivat ympäri Eurooppaa, vaikuttivat eri maiden politiikkaan ja päätyivät hallitsemaan sekä asuttamaan eri alueita pitkin Länsi-Eurooppaa. Viikingit asuttivat retkillään Islannin, kävivät Amerikan rannikolla, Pohjois-Afrikassa ja tunkeutuivat vesiteitse idäntietä Aasiaan.⁹

Viikinkiaika oli rauhatonta aikaa pitkin Eurooppaa, mutta populaarikulttuurissa viikingit on perinteisesti esitetty korostuneen väkivaltaisena ja maskuliinisena soturikulttuurina. Täytyy kuitenkin muistaa, että viikinkiretkille tyypillinen merirosvous oli yleistä koko Euroopan alueella, samoin kuin yleinen levottomuus ja väkivalta. Ja mikä tärkeintä viikinkejä käsittelevä historia on kirjoitettu niiden näkökulmasta, jotka joutuivat

---

⁷ Viikinki tulee muinaisnorjan sanoista *viking* sekä *vikingr*, ensimmäisellä viitataan viikinkimatkiaan, joka oli tällainen usein meriteitse toteutettava ryöstöretki. Jälkimmäisessä merkityksessä viikinki viittaa merirosvouteen ammattina. Zoëga 2004, 499. Tarkemmin ks. Hall 2007, 8.

⁸ Lista voidaan lisätä myös Islanti, jonka Norjasta lähtöisin olevat viikingit, viikinkiajalla asuttivat.

⁹ Ks. Roesdahl 2016.

näiden ryöstöretkien uhreiksi.¹⁰

Tässä tutkielmassa viikinkiaika ymmärretään vuosien noin 750-1050 väliseksi ajanjaksoksi. Tämä muodostaa myös sen aikajanan, johon tutkimuskohteena olevat rautaan liittyvät uskomukset pyritään sijoittamaan. Yleisen sujuvuuden vuoksi käytetään myös termiä viikingit sen nykymerkityksessä, jolloin sillä viitataan yleisesti kaikkiin edellä mainittua aluetta viikinkiajalla asuttaneisiin ihmisiin.

Esikristillisillä uskonnoilla tarkoitetaan tässä yhteydessä uskomuksia ennen kristinuskon saapumista nykyisen Skandinavian alueelle. Tässä yhteydessä olisi perustellumpaa käyttää Muinaisskandinavian termiä viitattaessa Skandinavian alueeseen viikinkiajalla (n. 750-1100), jolloin siihen nykyisin laskettavat valtiot¹¹ hakivat vielä muotoaan. Tässä yhteydessä käytetään kuitenkin yleisen sujuvuuden kannalta termiä Skandinaavia, kuvattaessa mainituista viikinkimaista lähtöisin olevia ihmisiä.

Viikinkiajan uskonnoista käytetään tätä nykyä yleisemmin termiä *Pohjoisen esikristilliset uskonnot*.¹² Uskonto esitetään monikossa, sillä esikristillisten uskomusten ei ajatella muodostaneen keskenään mitään yhtenäistä uskontoperinnettä, mihin sanan yksikkömuoto viittaisi. Terminä *Pohjoisen esikristilliset uskonnot* kuvastaa eri uskomusten kirjoa, sekä vastaa paremmin ajatusta näiden uskomusten epätasaisesta jakaantumisesta eri alueilla.¹³ Pohjoisen esikristillisten uskontojen tutkimus koostuu pitkälti filologiasta, uskontotieteestä (uskontohistoria) ja arkeologiasta, ja monitieteinen tutkimusote on korostunut entisestään viime vuosikymmeninä.¹⁴

Tietomme Pohjoisen esikristillisistä uskonnoista pohjautuvat suurelta osin Eddoina tunnettuihin teoksiin.¹⁵ Ne kertovat muun muassa maailman synnystä, keskeisistä jumalista ja

---

¹⁰ Viikinkiaikaa ja viikinkejä kattavasti esittelevät yleisteokset Roesdahlin lisäksi ks. esim. Winroth 2016; Hall 2007. Lisäksi viikinkivalloitusten taustalla vaikuttaneista syistä ks. esim. Barrett 2008.

¹¹ Ruotsi, Tanska ja Norja. Perinteiseen Skandinavian määritelmään voidaan tässä tapauksessa lisätä myös Islanti, sillä termillä kuvataan tässä yhteydessä viikinkiaikaa.

¹² Englanniksi *The Pre-Christian Religions of the North* (suomenos omani). Aiemmin on käytetty mm. nimityksiä germaaninen uskonto tai pakanauskonnot. Clunies Ross 2018, 578. Kaksi osaa käsittävät teokset *The Pre-Christian Religions of the North: Research and Reception*, Vol. I-II. ovat mahdollisesti parhaat saatavilla olevat kokonaisuudet alan tutkimushistoriasta.

¹³ Karkeasti jaettuna viikinkiajan Ruotsista suunnattiin itään ja Tanskasta sekä Norjasta länteen. Eri alueet olivat näin ollen alttiita myös erilaisille kulttuurivaikutuksille. Pohjoisen esikristillisten uskontojen alueellisesta jakaantumisesta ks. Brink 2007.

¹⁴ Clunies Ross 2018, 594-5.

¹⁵ Eddat muodostuvat kahdesta teoksesta, joista ensimmäinen tunnetaan myös Vanhempana Eddana (Elder Edda) tai Runo-Eddana (Poetic Edda). Jälkimmäinen Nuorempana Eddana (Younger Edda), Proosa-Eddana (Prose Edda) tai Snorri Eddana, sen kirjoittajana pidetyn islantilaisen oppineen Snorri Sturlusonin mukaan. Runo-edda on nimensä mukaisesti runomuotoinen teos, joka sisältää viikinkien uskomusten keskeiset mytologiset elementit. Proosa-Edda taas on proosamuotoinen teos, joka sisältää uudelleen kerrotut versiot Runo-Eddan tarinoista, Snorri tarkoitti Proosa-Eddan käsikirjaksi viikinkiajan runoilijoille eli skaldeille. Kumpikin Edda on kirjoitettu keskiajalla kristittyjen kirjoittajien toimesta. Eddoista ja runoudesta tarkemmin ks. Aalto 2019, 217-42.

kaiken päättävästä Ragnarökistä.¹⁶ Eddojen lisäksi tietoa viikinkiajasta yleisesti tarjoavat esimerkiksi skaldirunous,¹⁷ riimukivet,¹⁸ Länsi-Eurooppalaisten kristittyjen sekä arabimatkaajien kirjoitukset.¹⁹ Myös varhaiset lakitekstit antavat tietoa esikristillisistä uskonnoista ja niiden harjoittamisesta.²⁰ Oman tärkeän ryhmänsä muodostaa myös arkeologinen esineaineisto. Arkeologian piiristä nouseekin jatkuvasti uusia viikinkiajalle ajoitettavissa olevia löydöksiä.²¹ Viikinkien materiaalisesta kulttuurista meillä onkin tietoa tekstilähteitä enemmän.²²

1.3. Rauta tutkimuskohteena

Viikinkiajan tutkimuksessa rautaa on tutkittu suhteellisen vähän. Tutkimuksia, joissa olisi keskitytty rautaan itsessään ei ole löytynyt. Aiempia rautaa sivuavia tutkimuksia löytyy jonkin verran, tosin ne liittyvät enimmäkseen raudan tuotannollisiin Aspekteihin, käsittelemällä sitä joko raaka-aineena tai osana aseiden metallurgisia ominaisuuksia. Rautaa onkin viikinkiajan tutkimuksessa käsitelty pääasiassa sitä työstäneiden henkilöiden eli seppien näkökulmasta, tarkastelemalla seppiä joko ammattiluokkana tai tutkimalla näiden yhtymäkohtia muinaisnorjalaisten mytologioiden kääpiöseppiin.

Raudan voidaan kuitenkin, fyysisen raaka-aineen ominaisuudessa, väittää olleen yhdessä puun kanssa, mullistavimpia yksittäisiä tekijöitä, jotka vauhdittivat viikinkiajan ihmisten teknologista maailmaa kaupan- ja sodankäynnin merkityksissä. Viikinkiajalla raudan tuotanto saavutti ennen näkemättömän huippunsa ja aseiden valmistaminen koki räjähdysmäisen kasvun. Siksi olisi tärkeää, että rauta huomioitaisiin laajemmin ja tutkittaisiin sen kokonaisvaltaisempaa merkitystä osana viikinkiajan diasporaa.²³

Viikinkiajan raudan valmistuksen ja muinaisnorjankielisten lähteiden yhtymäkohtia on

---

¹⁶ Ragnarök tarkoittaa viikinkien mytologiassa jumalten ja pahuuden voimien välistä viimeistä taistelua, jota seuraa maailmanloppu. Lexico tietosanakirja <https://www.lexico.com/definition/ragnarok>.

¹⁷ Skaldi tulee muinaisnorjan runoilijaa tarkoittavasta sanasta skáld. Skaldit olivat ammattirunoilijoita, ja runoja on 900-luvun lopun ja 1400-luvun välillä tuotettu yli 5000 säkeistöä. Runoja lausuttiin ääneen erilaisissa tilaisuuksissa ja kyseessä oli arvostettu taiteen laji. Whaley 2007, 479-80.

¹⁸ Riimuista tarkemmin ks. Larsson 2007; Oja 2015.

¹⁹ Näihin lukeutuvat erilaiset silminnäkijähavainnot, mm. arabimatkaaja Ibn Fadlan kuvaa Volgassa kohtaamiensa viikinkien päällikön hautajaismenoja. Roesdahl 2016, 165.

²⁰ Esimerkkinä esikristillisissä uskonnoissa harjoitettu hevosen lihan syöminen, joka kiellettiin Islannin kristillistytessä vuonna 1000. Loumand 2006, 131; Bourns 2018.

²¹ Uusien esinelöydöksiä volyymi tekee arkeologista tutkimuskenttää koskevan kokonaisuuden hahmottamisesta vaikeaa. Cluniess Ross 2018, 603.

²² Toisinaan tekstilähteissä esille tuodut seikat saavat myös vahvistuksen arkeologisista löydöksistä. Näin esimerkiksi Lejressä sijaitseva pitkätalo, jonka on arveltu kuuluneen Beowulf nimisessä sankarirunoelmassa mainitulle Heorotille. Arkeologian kautta saadaan tietoa myös mm. hautausrituaaleista. Clunies Ross 2018, 604-6.

²³ Aiemmin käytetty ekspansion käsite on osittain korvautunut diasporan käsitteellä, sillä kyseessä oli vallatuille alueille suunnattu pysyvä muuttoliike, ei pelkkä tunnettujen asuinseutujen laajentaminen.

tarkastellut antropologi Mark E. Hall lyhyessä yleiskatsauksessaan *Viking Age Ironworking: The Evidence from Old Norse Literature (1995)*.²⁴ Siinä Hall sivuaa kirjallisuuskatsausmaisesti sepän hahmoa, sukupuolta ja raudanvalmistustekniikoita jäljittäessään keskiaikaista, rautaa ympäröinyttä tapakulttuuria, ajallisena aloituspisteensä viikinkiaika. Hän päätyy toteamaan, ettei alkuperäislähteissä kuvattujen raudanvalmistustekniikoiden toimivuutta ole kyetty todistamaan.²⁵

Toinen artikkeli käsittelee viikinkiajan seppää ja raudanvalmistustekniikoita tuomalla esille kiinnostavan näkökulman ihmisperäisen luuhiilen hyödyntämisestä raudan ominaisuuksien muokkaamisessa sekä sepän roolista tällaisen raudan valmistamiseen liittyvän ritualistiikan johtajana. Kyseessä on norjalaisen arkeologin Terje Gansumin artikkeli (2004) *Role the bones – from iron to steel*.²⁶ Siinä Gansum ehdottaa, että viikinkiajan sepät olisivat saattaneet käyttää vainajien poltettuja luita osana raudan käsittelyä. Raudan karkaisussa eli sen kovettamisessa hiili oli oleellinen ainesosa.²⁷ Karkaisemalla esimerkiksi miekkojen teristä saatiin ohuita mutta lujia. Gansumin ajatukset ovat kiinnostavia, mutta muinaisnorjalainen lähdeaineisto ei tunne tai ainakaan tunnusta tällaista ihmisperäisen luun hyödyntämisen perinnettä.²⁸ On myös huomioitava, että puusta polttamalla saatu hiili ajaa saman asian, ehkä jopa tehokkaammin, ja sitä oli saatavilla runsaasti.

Muusta tutkimuksesta mainittakoon erilaiset raudannostopaikkoihin ja raudan metallurgisiin ominaisuuksiin liittyvät tutkimukset, joita löytyy vaihtelevasti osana eri Skandinavian maiden arkeologista viikinkiajan tutkimusta. Viikinkiajan esinekulttuuria on vastaavasti tarkasteltu paljonkin, sekä aseiden että arkisempien esineiden²⁹ kuin hautalöytöjen tai esineuhrauksen muodossa.³⁰

Jos aiempaa tutkimusta lähestytään tässä tutkielmassa muotoillun raudan elinkaaren kautta, ajatellen esimerkiksi raudannostopaikkojen liittyvän sen syntymään, esineiden elämään ja haudauksien kuolemaan. Niin voidaan sanoa, että rautaa on tutkittu paljonkin. Tutkimukset ovat kuitenkin irrallisia, ja tässä yhteydessä johonkin raudan elinkaaren vaiheeseen kiinnittyviä, eivätkä tähtää kokonaiskuvan hahmottamiseen, johon käsillä olevassa

---

²⁴ Hall 1995.

²⁵ Hall 1995, 201.

²⁶ Gansum 2004.

²⁷ Raudan karkaisussa rauta kuumennetaan ja luiden sisältämä hiili sitoutuu raudan pintakerrokseen kovettaen sen. Prosessi alkaa 720 celsiusasteen lämpötilan ylittymisen seurauksena. Danielsson 2008, 320.

²⁸ Tämä ei tietenkään sulje pois mahdollisuutta tällaisen perinteen harjoittamisesta. Gansumin artikkeliin palataan vielä tutkielman myöhemmissä luvuissa.

²⁹ Viikinkiajan miekoista löytyy lisää esim. Androshchuk 2014; Davidson 1962; Peirce & Oakeshott 2002.

³⁰ Hautausta rituaalisena draamana on tutkinut esim. Price 2012; Price 2008 teoksessa *The Viking World*. Esineuhreja taas mm. Raffield 2014.

tutkielmassa raudan elinkaarta hyödyntämällä pyritään.

Tässä tutkielmassa aihetta lähestytään kahden tutkimuskysymyksen kautta:

1) Millaisissa yhteyksissä rauta ilmenee muinaisnorjankielisessä kirjallisuudessa, ja miten se asettuu osaksi raudan elinkaarta?

2) Onko aineistossa nähtävissä viitteitä rautaan liitetyistä myyttisistä tai yli-inhimillisistä uskomuksista, ja miten ne ilmenevät?

Tutkimuskysymysten tukena hyödynnetään monitieteistä viikinkiaikaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta.

2. Teoreettinen viitekehys

2.1. Materiaalinen uskonto näkökulmana

Tässä tutkielmassa hyödynnetään materiaalisen uskonnon näkökulmia rautaan liittyviä uskomuksia rekonstruoitaessa. Viikinkien esikristillisistä uskomuksista on muutamia kirjallisia lähteitä lukuun ottamatta hyvin vähän tietoa. Emme myöskään tiedä, missä määrin myöhemmin kirjoitetussa muodossa meidän päiviimme välittyneet mytologiat todella heijastavat uskonnon harjoittamisen eri muotoja ennen kristinuskon saapumista Skandinavian alueelle.³¹ Viikingeillä ei ollut riimumerkintöjä lukuun ottamatta kirjoitettua kulttuuria, joka auttaisi esikristillisten uskontojen abstraktimman, metafysisen, puolen ymmärtämisessä. Viikinkien esikristillisten uskontojen tutkimuksessa on myös huomioitava erilaiset paikalliset ja alueelliset erot. Uskonnon harjoittamisen muodoissa saattoi olla suuriakin eroja esimerkiksi yläluokan ja yhteiskunnan alempien kerrosten välillä. Toisaalta hyvin todennäköisesti oli myös joukko yhteisesti jaettuja, sosiaalisesta asemasta riippumattomia uskomuksia.³²

Viikinkiajan tutkimuksen, kuten kaikkien pitkälle menneisyyteen sijoittuvien tutkimuskohteiden ongelmaksi nousee enemmän tai vähemmän se, ettei arkeologista esineistöä voida sijoittaa osaksi elävää kulttuuria.³³ Viikinkiajalta ei luonnollisesti ole jäljellä elossa olevia informantteja, joten aikakausi on rekonstruoitava viikinkiajalla eläneiden ihmisten jälkeensä jättämän materiaalisen aineiston kautta. Viikinkiajan tutkimuksessa juuri arkeologinen esineaineisto kasvaa edelleen määrällisesti, siinä missä tekstiaineistot eivät enää varsinaisesti lisäännä.³⁴ Viime vuosikymmeninä on viikinkiajan tutkimuksessa enenevimmissä määrin kiinnostuttu arkeologisen aineiston ja kirjallisten lähteiden yhdistelemisestä.³⁵ Uskontotieteen puolella trendi näkyy lisääntyneenä kiinnostuksena uskontojen materiaalisen puolen tutkimukseen. Uskonnon henkinen abstrakti puoli tulee käsin kosketeltavaan muotoon juuri esinekulttuurin kautta. Erilaiset esineet saattavat heijastaa sekä uskonnon yksityisemmän että kollektiivisemmän harjoittamisen puolia. Materiaalinen kulttuuri on se mitä menneisyyden uskonnoista ja uskomuksista jää lopulta jäljelle.³⁶

Tässä tutkielmassa hyödynnetään David Morganin muotoilemaa materiaalista analyysia eri esineiden tuotannosta niiden käyttövaiheeseen. Morganin materiaalisessa

---

³¹ Näsström 1999.

³² Schjødt 2012, 265-66.

³³ Berger 2009, 93.

³⁴ Erilaiset uudelleen tulkinnat saattavat tosin muuttaa tapoja, joilla aineistoihin on aiemmin suhtauduttu.

³⁵ Tällaisen fuusion tuloksia ovat mm. seuraavat julkaisut: Knutson 2019; Nordberg, Wikström af Edholm & Sundqvist, 2019.

³⁶ Plate 2015, 3.

analyysissa esineitä tarkastellaan kolmen vaiheen: tuotannon, luokittelun ja kiertokulun kautta. Tuotantovaiheeseen liittyvät kysymykset koskevat esineen valmistusmateriaaleja sekä suunnittelu- ja valmistustapoja. Luokitteluvaiheessa tarkastellaan esineen käyttötarkoitusta, sille kuuluvaa luokitusluokkaa³⁷ sekä esineen suhdetta edeltäviin tyyliuuntiin.

Kiertokulkuvaiheessa keskitytään siihen, miten ihmiset hyödyntävät ja käyttävät kyseistä esinettä sekä kuinka sitä on kuljetettu, ja millainen rooli tavaravaihdolla on kyseisen esineen kohdalla.³⁸ Kaikkia mainittuja luokkia pyritään tarkastelemaan tässä työssä muotoillun raudan elinkaaren sisällä. Raudan elinkaaresta pyritään kuitenkin muotoilemaan kokonaiskuva yleisellä tasolla, jolloin eri rautaesineitä koskevat taiteelliset ja tyyliuunnalliset seikat sekä eri esineiden keskinäiset vertailut on rajattu pois. Morganin kolmijako auttaa hahmottamaan ja jäsentämään rautaa koskevaa aineistoa, toimien raudan esinebiografisen³⁹ elinkaaren eli syntymän, elämän ja kuoleman, muotoilun tukena. Rauta esiintyy erilaisissa muodoissa elinkaarensa eri vaiheissa, joista jokaiseen liittyy oma symboliikkansa. Morganin materiaalista analyysia hyödynnetään työkaluna raudan elinkaaren eri vaiheissa, eheämmän kokonaiskuvan muotoilemiseksi.

Viikinkien raudasta valmistettu esineistö ei rajaudu ainoastaan käyttöesineisiin kuten työkaluihin ja aseisiin. Joukossa on myös varsin kirjava joukko esimerkiksi erilaisia jumaliksi tulkittuja pienoisveistoksia, riipuksia sekä miniatyyriaseita, joiden tutkimus avaa potentiaalisesti uusia puolia viikinkiajan kulttuurista ja uskontojen ruohonjuuritason harjoittamisesta. Materiaalisen uskonnon tutkimuksessa materiaalisuus edustaa ihmisen ja objektien vuorovaikutusta, jonka piiriin kuuluvat sekä luonnolliset että ihmisen valmistamat objektit. Materiaalinen todellisuus voidaan nähdä alustana, josta erilaiset ideat, uskomukset ja opinkappaleet ovat lähtöisin.⁴⁰ Vuorovaikutus tapahtuu ihmisen aistikokemusten kautta, ja voi olla uskonnon harjoittamisen kannalta rajattu esimerkiksi tiettyyn ajankohtaan tai fyysiseen paikkaan,⁴¹ jossa kohtaaminen tapahtuu. Tällainen tiettyssä ajassa ja paikassa tapahtuva toiminta luo puitteet kulttuuriselle tapojen jatkumolle tiettyssä yhteisössä sekä yksilöiden elämässä, joka saattaa ohjata yhteisön kohti uskonnollisille traditioille tyypillisiä rajoituksia ja rakenteita.⁴²

---

³⁷ Esimerkiksi ase.

³⁸ Morgan 2016, 14-5.

³⁹ Esinebiografiasta seuraavassa luvussa.

⁴⁰ Plate 2015, 4.

⁴¹ Esimerkiksi eri uskontojen pyhät paikat, ja niihin kytköksissä olevat rituaalit, jotka noudattavat tiettyä kalendaarista toistuvuutta.

⁴² mp.

2.2. Esinebiografia ja karismaattisten esineiden yli-inhimillisuus

Esinebiografian termi on antropologien Igor Kopytoffin ja Arjun Appadurain 1980-luvulla kehittämä käsite, jossa esineillä ajatellaan ihmisten lailla olevan erilaisia elämäkertoja, biografioita.⁴³ Esineet syntyvät valmistuksensa seurauksena, niitä kuljetetaan elinaikanaan paikasta toiseen. Ne saavat matkan varrella kolhuja, kokevat luonnollista kulumaa ja vaihtavat omistajaa. Ne päätyvät haudatuiksi yksin tai ihmisten mukana. Niiden elämäkerta käynnistyy jälleen, kun ne löydetään uudestaan. Esinebiografiassa esineille esitetään samanlaisia kysymyksiä kuin ihmisillekin, jotta voidaan selvittää millainen tarina niillä on, ja mistä ne ovat peräisin.⁴⁴ Esineen elämäkerta on luonnollisesti erilainen kuin ihmisellä, mutta sitä määrittävät esimerkiksi historialliset tekijät sekä esineen löytöpaikkaa, käyttötarkoitusta, omistajuutta sekä arvoa koskevat seikat.⁴⁵ Esinebiografian keskeisiä havaintoja on, että esineillä on vaikutusta siihen, miten ihminen toimii puhtaasti siksi, että ne ovat olemassa. Esinebiografia olettaakin jossain määrin esineiden ja ihmisten olevan samanarvoisia, sillä se näkee esineet ihmisten kaltaisina toimijoina.⁴⁶

Viikinkien uskontoon kuuluivat olennaisesti myös erilaiset yli-inhimilliset uskomukset. Näistä voitaisiin käyttää myös nimitystä yliluonnolliset uskomukset. Yliluonnollisuutta ei kuitenkaan ole tarpeen alleviivata, sillä ne näyttäytyivät harjoittajilleen todennäköisesti täysin luonnollisina. Tällaiset yli-inhimilliset uskomukset liittyivät paitsi erilaisiin luonnonhenkiin ja jumaluuksiin, myös esineisiin. Luonnonhenkien ja jumalten kanssa pyrittiin elämään sopusoinnussa suorittamalla erilaisia rituaaliuhreja (*blót*).⁴⁷ Viikinkien jumalat eivät kuitenkaan olleet moraalisia ja tuomitsevia tai ihmisen toimintaa valvovia. Moraalinen kristillinen ajatus hyvästä ja pahasta, ei myöskään kuulunut viikinkien uskontoihin. Sen sijaan jumalat olivat inhimillisiä, virheitä tekeviä, arvaamattomia ja epäluotettaviakin. Jokainen kuitenkin järjesti jonkinlaisen henkilökohtaisen suhteen näiden olentojen kanssa.⁴⁸ Tästä suhteesta käytettiin nimitystä *forn siðr*, jolla viitattiin yleisesti vanhoihin tapoihin. Emme tiedä kuinka aktiivikäytössä kyseinen termi oli viikinkien itsensä keskuudessa, mutta muinaisnorjalaisessa kirjallisuudessa sitä käytetään esimerkiksi erottaessa kristinusko pakanuudesta.⁴⁹

---

⁴³ Appadurai 2013.

⁴⁴ Kopytoff 2013, 66-7.

⁴⁵ Mts. 68; Appadurai 2013, 3.

⁴⁶ Immonen 2016, 197.

⁴⁷ Viikinkien uhritoimituksista ks. esim. Steinsland & Ericsson 2007, 300-36.

⁴⁸ Raffield & Price & Collard 2019.

⁴⁹ Tämä vanhoja tapoja sekä perinteitä kuvaava termi *forn siðr* esiintyy esimerkiksi Norjan Kuningassaagoissa (Heimskringla II), jossa kerrotaan, että ”Í Svíþjóð var þat forn siðr” eli ”Svíþjóðissa (Ruotsi) oli (käytössä)

Yli-inhimillisillä uskomuksilla tarkoitetaan tässä yhteydessä inhimilliset aistit ylittäviä kokemuksia, joiden taustalla on ajatus kaikissa elollisissa ja elottomissa olennoissa ja objekteissa vaikuttavasta voimasta. Näihin lukeutuvat myös ajatukset rautaan liittyvistä uskomuksista. Suomalaisessa kansanperinteessä tällaista ajatusta vastaa *väen* konsepti, joka taas juontuu tutkimuskäytössä kansainvälisestä manan käsitteestä - asioissa ja esineissä vaikuttavasta voimasta.⁵⁰ Tässä tutkielmassa tätä objekteissa vaikuttavaa sisäistä voimaa lähestytään karisman käsitteellä.⁵¹ Karismalla tarkoitetaan esineiden kykyä herättää kokijassaan syvää, ehkä pelonsekaistakin kunnioitusta. Viikinkien mytologiassa esitetään useita esineitä, jotka ovat jollain tapaa ylivermaisilla ominaisuuksilla varustettuja. Jumala Óðinnilla on aina maaliinsa lentävä keihäs *Gungnir* ja kultainen *Draupnir* sormus, joka tuottaa itsestään kahdeksan identtistä kopiota, joka yhdeksäs yö. Freyrillä on miekka *Skirnir*, joka kykenee taistelemaan itsenäisesti.⁵² Esineet eivät olleet vain hiljaisia käyttötarkoitukseensa valmistettuja esineitä, vaan toimijoita, jotka oli varustettu erilaisilla toisistaan eroavilla karismaattisilla piirteillä.

Karisman käsite on peräisin, arkeologiassa ja antropologiassa käydyistä keskustelusta koskien erinäisten objektien agenttiutta sekä esineiden erottelua toisistaan niiden epätavallisten piirteiden perusteella. Se palautuu Weberin määritelmään, jolle karisman ydin näyttäytyy epätavallisuudessa (extraordinary). Weberin mukaan niin ihmisiin kuin eläimiin myös esineisiin voi asettua jokin niiden ulkopuolelta tuleva voima, joka kykenee herättämään edellä kuvattuja kunnioituksen tunteita. Uskomus tällaisesta voimasta on kietoutunut syvälle kosmologisiin käsityksiin erilaisten henkiolentojen ja jumalten maailmojen rinnakkaiselosta ihmisten maailman kanssa.⁵³

Weberin mukaan perhekunnissa ja sukulinjoissa vaikutti oma siirrettävissä oleva, persoonaton karismansa, joka erosi yksilöiden hallussa olevasta ei-siirrettävästä persoonallisesta karismasta.⁵⁴ Tämä voima oli varastoitunut esineisiin ja se voitiin siirtää

---

vanhat tavat”. Finlay & Faulkes 2014. Tutkimuskäytössä *forn siðr* ei ole käsitteenä kuitenkaan ongelmaton, ks. Nordberg 2018.

⁵⁰ Ks. *Väki voimana* teoksessa Pulkkinen 2014; Siikala 1999, 75.

⁵¹ Uskontotieteessä vastaavasta käytetään agenttiuden tai toimijuuden käsitteitä. Tässä yhteydessä karismaattisuus kuitenkin vangitsee terminä paremmin eri esineisiin liittyvät arvostukset, sekä näiden kyvyn toimia tällaisten voimakkaiden tunteiden herättäjinä.

⁵² Turville-Petre 1975.

⁵³ Erilaisten henkiolentojen uskottiin kykenevän esimerkiksi vahingoittamaan ihmistä. Näin ollen yli-inhimilliset elementit olivat luonnollinen osa ihmisten elämää, joiden kanssa ne jakoivat saman kokemustodellisuuden.

⁵⁴ Sukulinjojen edustama karisma toimi suvun voiman itsenäisenä symbolina. Ajatusta tukee myös viikinkiajan haudoista löytyneet arvoesineet, jotka ovat useita vuosisatoja hautausajankohtaa vanhempia. Esineiden on siis täytynyt olla käytössä todella pitkään tai niillä on muutoin ollut poikkeuksellinen asema esineinä. Vedeler ym. 2018, 13-4.

eteenpäin sukulinjojen sisällä, sen ihmisen henkilökohtaisesta voimasta erillisen luonteen vuoksi.⁵⁵ Tapauksissa, joissa esineen on vallannut tällainen ulkopuolinen voima, myös niiden status muuttuu tavallisista esineistä arvovaltaisiksi objekteiksi. Karismaattiset esineet tulevat ulkopuolisen voiman vaikutuksesta samanaikaisesti voimakkaiksi mutta myös potentiaalisesti vaaraa aiheuttaviksi. Viikinkiajan esinekulttuurin kytkeytyy läheisesti myös erilaiset maagiset, loitsuilla parantamisen ja kiroamisen käsitykset, joilla erilaisten esineiden ominaisuuksia pyrittiin manipuloimaan.⁵⁶ Tässä tutkielmassa karismaattisuus ymmärretään esineissä piileväksi voimaksi, joka ajan myötä kasvatti tiettyjen esineiden arvoa, näiden siirtyessä eteenpäin lahjoina tai perintöesineinä sukupolvelta toiselle saman suvun sisällä.

Tässä tutkielmassa esinebiografiaa lainataan muotoiltaessa raudalle kolmivaiheinen elinkaari. Sitä hyödynnetään väljänä teoreettisena raamina, sillä esineen elinkaari alkaa esinebiografian mukaan tyypillisesti vasta siinä vaiheessa, kun tämä muuttuu esineeksi. Viikinkiajan rauta on kuitenkin ilmiönä sen verran monisyinen, että sen elinkaaren kartoittaminen on syytä aloittaa esinettä edeltävästä muodosta raaka-aineena eli raudan syntymästä. Apuvälineenä aineiston jäsentämisessä hyödynnetään materiaalisen uskonnon tutkimuksen näkökulmaa materiaalisesta esineanalyysistä. Esineanalyysi toimii täydentävänä työkaluna taustoittaessa esinebiografiasta lainattua ajatusta, raudan elinkaaren eri vaiheista. Yli-inhimillisiä uskomuksia ja karismaattisuutta hyödynnetään esinebiografiaa tukevinä sivuhuomioina, niiltä osin kuin mahdollista, tarkasteltaessa raudan elinkaaren eri vaiheita sen matkatessa syntymästä kuolemaan.

---

⁵⁵ Vedeler ym. 2018, 9-16.

⁵⁶ Tästä tarkemmin edempänä.

3. Metodi ja aineisto

3.1. Muinaisnorjankielinen kirjallisuus

Keskiaikainen muinaisnorjankielinen saagakirjallisuus on kirjoitetussa muodossaan peräisin pääosin 1200- ja 1300-luvuilta, sillä viitataan mittavaan keskiajalla tuotettuun, kristittyjen munkkien ja oppineiden kirjoittamaan, kirjalliseen aineistoon, joka koostui monesta erityyppisestä tekstilajista. Kirjoittamisajankohtansa puolesta ne sijoittuvat kuitenkin noin 200-300 vuoden päähän viikinkiajan (n.750-1050) päättymisestä. Näin myöhäisinä tuotoksina niiden ajatellaankin kertovan enemmän kirjoittajiensa mentaliteeteista, kirjoitusajankohdastaan ja aikansa kirjallisuustrendeistä, kuin tapahtumista, joita ne esittävät kuvaavansa, kuten viikinkiajasta.⁵⁷

Saagakirjallisuuden tutkimushistoriassa on suhtauduttu menneisyydessä eri tavoin kysymykseen lähteistä todellisten historiallisten tapahtumien kuvaajina. Nykyään vallitsee kuitenkin jonkinlainen yhteisymmärrys siitä, ettei saagoja voida varauksetta pitää historiallisesti tosina kuvauksina menneisyydestä, ainakaan eri historiallisten tapahtumien yksityiskohtaisten kuvausten perusteella.⁵⁸ Saagojen arvo tutkimuksessa määrittyykin niiden käyttötarkoituksen ja niille esitettyjen kysymysten perusteella.⁵⁹

Saagalla viitataan islannin kielessä tarinaan, joka voi olla totta tai tarua. Siinä kiteytyy ajatus siitä, ettei keskiaikaisen historiankirjoituksen pyrkimyksenä ollut objektiivisuuteen tähtäävä tapahtumien todenmukainen kuvaus. Tavoitteena oli pikemminkin maailman tapahtumien selittäminen. Oman kortensa kekoon kantoivat myös *lygisögur* nimellä tunnetut valhesaagit, jotka olivat aikalaistensa tiedossa ja antavat ymmärtää, että keskiajan yleisölle osa saagoista näyttäytyi toisia luotettavampina.⁶⁰ Saagat ymmärretään omanlaisinaan, usein yksittäisinä kertomuksina historiallisten tapahtumien kulusta, jotka eivät pyrikään moniäänisyyteen ja tapahtumien kuvaamiseen kattavasti eri näkökulmista. Saagaperinteellä oli joka tapauksessa merkittävä rooli osana aikansa identiteettiprosesseja, sillä Norjasta Islantiin muuttaneet halusivat luoda pesäeroa entiseen kotimaahansa omaäänisen kirjallisen kulttuurin välityksellä.⁶¹

Alussa muinaisnorjankielinen kirjallisuus perustui uskonnollisävytteisiin, latinankielisten tekstien käännöksiin, joista siirryttiin vähitellen kohti monisävyisempää

---

⁵⁷ Aalto 2009, 67; Aalto & Kanerva 2019, 11, 32-33.

⁵⁸ Esimerkiksi erinäisten hallitsijoiden uroteoista kertovat skaldirunojen pätkät, ovat totuusarvoltaan varsin kyseenalaisia. Aalto & Kanerva 2019, 33.

⁵⁹ Mts. 32-8.

⁶⁰ Mts. 32-3.

⁶¹ Mts. 43.

kirjallista tuotantoa. Kirjoittajina toimineiden henkilöiden maailmankuvaa ja motiiveja väritti suurelta osin kristillisyys, jonka vaikutusta ei voida jättää huomioimatta. Skandinavian kristillistyminen oli pitkäkestoinen prosessi, jota edeltävältä ajalta Skandinavian alueelta ei tunneta kirjallisia dokumentteja.⁶² Emme tunne kristittyjen oppineiden ja munkkien ajatusmaailman taustalla vaikuttaneita motiiveja ja syitä tällaisten perimätietoon pohjautuvien tarinoiden keräämiseen. Emme myöskään tiedä missä määrin mytologiset tarinat ovat muuttuneet alkuperäisistä, tai niihin on sisällytetty kristillisiä elementtejä. Kyseenalaiseen valoon on asetettu niin ikään myös esikristillisten uskontojen suhde muinaisnorjankieliseen aineistoon taltioituihin mytologisiin tarinoihin.⁶³

Suurin osa saagojen kirjoittajista on tuntemattomia, ja yhdellä saagalla on voinut olla useita kirjoittajia.⁶⁴ Yhtenä tunnettuna kirjoittajana pidetään kuitenkin Nuorempana Eddana tai Snorri Eddana tunnetun teoksen kirjoittajaa, islantilaista oppinutta Snorri Sturlusonia. Kirjallisuuden lajina Eddat muodostavat oman ryhmänsä, joihin tietomme muinaisnorjalaisista mytologioista on suurelta osin taltioitu. Proosamuotoinen Snorri Edda on tarkoitettu oppikirjaksi skaldirunoilijoille. Snorri Eddasta tekee mielenkiintoisen myös sen menneisyyden mytologiaa ja jumalia esittelevät katkelmat, minkä vuoksi se onkin arvokas lähdeaineisto esikristillisten uskontojen ja uskomuksien tutkimuksen kannalta. Sitä ei kuitenkaan ole tarkoitettu kuvaamaan menneisyyden myyttistä maailmankuvaa, vaan taustoittamaan maailmaa, josta sitä oppikirjana käyttävät runoilijat voivat ammentaa. Sen mytologioiden esittely jääkin siksi melko pintapuoliseksi.

Esikristillisten uskontojen tutkimuksen haasteiksi nouseekin juuri lähdeaineiston pirstaleisuus. Johonkin tiettyyn ilmiöön saatetaan viitata yhdellä lauseella, antamatta asiasta mitään tarkempaa kuvausta. Saagat ja Eddat ovat säilyneet myös eri käsikirjoituksissa, joista osasta on olemassa hieman toisistaan poikkeavia versioita. Eheän ja kokonaisvaltaisen käsityksen muodostaminen esikristillisistä uskonnoista on tekstimuotoisen lähdeaineiston pohjalta todella haastava tehtävä. Suhde lähdeaineistoon esikristillisten uskontojen tutkimuksen kannalta ilmenee eri tutkijoiden asenteissa esimerkiksi ylikriittisyytenä, syvänä skeptisyytenä tai aineiston lähdearvon täytenä kiistämisenä.⁶⁵

Muinaisnorjalaisen aineiston tarkastelussa täytyy tiedostaa edellä mainitut lähdeaineistoon liittyvät ongelmat. Tässä tutkielmassa käytetyn muinaisnorjankielisen

---

⁶² Kristillistymisprosessista ks. Winroth 2012.

⁶³ Orton 2007, 316; Clunies Ross 2018, 578.

⁶⁴ Niissä tapauksissa, kun heidän taustoistaan tiedetään, he olivat kirkonmiehiä. Aalto & Kanerva 2019, 41.

⁶⁵ Näsström 1999.

aineiston ja historiallisen viikinkiajan välille ei voida edellä mainituista syistä asettaa varauksetta yhtäläisyysmerkkiä. Raudalla on kuitenkin eri muodoissaan ollut keskeinen merkitys viikinkiajan materiaaliselle kulttuurille, josta todisteena ovat mittavat aineelliset esinelöydökset. Tässä tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan muinaisnorjankielisessä aineistossa esiintyviä raudan ilmaisuja, ja niistä nousevia merkityksiä, jotka pyritään sitomaan osaksi esikristillisiä uskomusjärjestelmiä. Tekstiaineiston fragmentaarista luonteesta johtuvia puutteita täydennetään viikinkiajan tutkimusta koskevalla monitieteisellä tutkimuskirjallisuudella.

3.2. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi metodina ja aineisto

Tutkielman metodina toimii aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin valikoituminen metodiksi on luontevaa, sillä tutkimuskohteena on muinaisnorjankielinen tekstiaineisto, joka keskittyy hyvin spesifisti rautaan (*járn*) liittyvien sanojen tarkasteluun.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi tarjosi tässä yhteydessä tarvittavan vapauden aineiston laajuuden määrittelemiseen, ja oli vapaa teoreettisista alkuasetelmista, toisin kuin sisällönanalyysin teoreettisemmin suuntautuneet muodot, tai laadulliselle tutkimukselle usein vastakkaisena esitetty määrällinen tutkimus.⁶⁶

Laadulliselle tutkimukselle on usein tyypillistä suosia aineistonkeruun metodeja, joilla tutkittavien oma ”ääni” pääsee kuuluviin, esimerkiksi haastattelun tai havainnoinnin keinoin. Tutkimuskohteen historiallisen luonteen vuoksi haastattelun tai havainnoinnin toteuttaminen ei tietenkään ole mahdollista. Tutkittavien omaa ”ääntä” tavoitellaan kuitenkin tarkastelemalla alkuperäislähteitä kuvaamansa ajan heijasteena⁶⁷ sekä nostamalla tutkimuskirjallisuudesta aihetta monipuolisesti valaisevia huomioita. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin valinnasta on hyötyä siinäkin mielessä, ettei etukäteen ollut tiedossa, millaisia rautaan liittyviä seikkoja aineistosta nousee.⁶⁸

Tässä tutkielmassa analyysin kohteena ovat muinaisnorjankielisessä lähdeaineistossa rautaa (*járn*) kuvaavat sanat sekä runsaslukuisimpina esiintyvät yhdyssanat, joiden etuliitteissä rauta mainitaan. Rautaa kuvaavat sanat on käännetty muinaisnorjasta, joko vapaasti kääntäen tai olemassa olevia käännöksiä hyödyntäen.⁶⁹ Aineiston keruussa

---

⁶⁶ Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 131-32.

⁶⁷ Tähän liittyviä haasteita käsiteltiin edellisessä luvussa.

⁶⁸ Tuomi & Sarajärvi 2018, 115.

⁶⁹ Vapaat käännökset ja mahdolliset virheet ovat omiani. Minulla on muinaisnorjan kielen käännösvalmius osana Islannissa vuonna 2018 suoritettua opiskelijavaihtoa. Niiltä osin kuin on käytetty valmiita käännöksiä, niihin

hyödynnetään digitoidussa muodossa olevaa muinaisnorjan proosasanakirjaa *Dictionary of Old Norse Prose*:a.⁷⁰ ONP muodostaa työkalun, jonka avulla sen tarjoamasta mittavasta aineistosta voidaan seuloa tietoa esimerkiksi suorien sanahakujen muodossa. Primääriaineisto muodostuu näin ollen muinaisnorjan rauta (járn) hakusanalla löytyvästä aineistosta (N=225) sekä yhdyssanoista (N=252), joiden etuliitteenä rauta esiintyi. Yhdyssanojen osalta valikoitiin runsaslukuisimmat sanat.⁷¹ Primääriaineiston lisäksi hyödynnettiin viikinkiajan tutkimukseen keskittyntä monitieteistä tutkimuskirjallisuutta.

Aineisto analysoitiin kahdessa vaiheessa, joista ensimmäisessä, kukin rautaa kuvaavista osumista käytiin huolellisesti läpi, kiinnittäen huomiota niiden merkitykseen esiintymiskontekstissaan. Tämän lisäksi käännöksissä huomioitiin myös lähteiden kirjoitusajankohta, niiden oletettu kirjallisuuslaji sekä sijoittuminen raudan elinkaarta kuvaaviin kolmeen kategoriaan: syntymään, elämään ja kuolemaan. Raudan elinkaarta kuvaavat kategoriat toimivat väljinä raameina ja työkaluina aineiston luokittelussa. Aineiston analyysissä hyödynnettiin Atlas.ti ohjelmaa, joka mahdollisti kerätyn datan nopean koodaamisen ja luokittelun.⁷²

Ensimmäisessä analyysivaiheessa rautaa (N=225) kuvaavista sanoista alkoi muodostua erilaisia luokiteltavissa olevia luokkia niiden ilmenemiskontekstista riippuen.⁷³ Analyysin toisessa vaiheessa käytiin läpi rautaan liittyvät yhdyssanat (N=252). Tämä toinen vaihe paljasti myös vahvan saturaation⁷⁴ sekä rautaa kuvaavien sanojen että sen yhdyssanayhdistelmien välillä, joka toisaalta oli odotettavissakin.⁷⁵ Tämän myötä yhdyssanat käsittävä aineisto supistui myös lukumäärältään (N=76).⁷⁶ Tutkielman pääpaino nojaa primääriaineistoon valikoituneisiin sanoihin (taulukko 1, s. 18), joita tuetaan nostamalla tutkimuskirjallisuudesta valikoituja esimerkkejä ja huomioita, niiltä osin kuin ne tuovat

---

viitataan erikseen. Tässä työssä esitellyissä käännösesimerkeissä on tavoiteltu lauseiden sanatarkkaa ymmärrystä, kaunokirjallisesti miellyttävän ilmaisun sijasta.

⁷⁰ ONP on Kööpenhaminan yliopiston ylläpitämä, vuodesta 1989 toiminut sanakirjahanke, joka on sittemmin siirtynyt painotuotteesta digitoituun muotoon. ONP sisältää yli 500 muinaisnorjankielistä käsikirjoitusta ja editiota. (<https://onp.ku.dk/onp/onp.php>).

⁷¹ Tällaisiksi laskettiin yli kymmenen osumaa saaneet yhdyssanat. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi rautaseppää merkitsevä *járnsmiðr*.

⁷² Atlas.ti on laadullisen tutkimuksen tueksi luotu datankäsittelyohjelma. (atlasti.com).

⁷³ Runsaimmin esiintyneitä luokkia on käytetty edempänä raudan elinkaarta kuvaavien lukujen alaotsikoina.

⁷⁴ Saturaatiolla tarkoitetaan aineiston kyllääntymistä, eli pistettä, jossa aineisto alkaa toistaa itseään tuottamatta uutta tietoa. Tuomi & Sarajärvi 2018, 103.

⁷⁵ Aineisto sisälsi samoja merkityksiä, eri tavoin ilmaistuna. Esimerkiksi rautakahleita merkitsevä yhdyssana *járnrekandi* esiintyi myös *járn* sanan yhteydessä, merkityksessä istua rautoissa (*sitja í járn*), tai rautoihin asettamisena (*setja í járn*). Tässä kahlittuna oleminen on tosiasia, joka ei muutu, käytettiin siitä sitten rautakahleiden tai rautoihin asettamisen ilmaisuja.

⁷⁶ Aineistosta putosivat mm. myyttistä kuningasta *Járnsiðaa* kuvaavat osumat, sekä kynttilänjalkoja ja rautakahleita, ovia, hattuja ja karjatutkainta merkitsevät yhdyssanat.

tutkimukseen keskeistä lisätietoa. Analyysin aikana aineisto luokiteltiin erilaisiin luokkiin niiden esiintymiskontekstin perusteella (taulukko 2). Runsaimmin esiintyviä pääluokkia oli yhteensä yhdeksän, joista suurin edustavuus oli raudalla esineen muodossa.⁷⁷ Nämä luokat jakaantuivat raudan elinkaaren eri vaiheisiin, joissa niitä tarkastellaan yksityiskohtaisemmin.

Laadullisen analyysin lähtökohtana pidetään tutkimuskohteen mahdollisimman seikkaperäistä ja monisävyistä kuvausta, selväpiirteisen teorian tai hypoteesien testaamisen sijasta.⁷⁸ Tämän tutkielman tarkoituksena on nimenomaan tällaisen monisävyisen kokonaiskuvan luominen rautaan liittyvistä uskomuksista. Seuraavaksi siirrytään raudan elinkaaren tarkasteluun, aloittamalla raudan syntymästä.

---

⁷⁷ Kategoriat ovat osin päällekkäisiä, esimerkiksi esineitä koskevaan luokkaan sisältyvät myös aseita käsittelevät luokat. Taulukosta 2 on jätetty, rautaa raaka-aineena lukuun ottamatta, pois alle kymmenen osumaa saaneet kategoriat.

⁷⁸ Tuomi & Sarajärvi 2018, 163-65.

Primääriaineiston muodostaneet sanat (taulukko 1.)

Muinaisnorjalainen sana	Suomennos	Sanojen esiintyvyys (kpl)
járn sb. n	rauta	225
járna vb.	varustaa, kengittää	35
járnbarði sb. m.	sota-aluksen tyyppi	11
járnsmiðr sb. m.	rautaseppä	17
járnvið sb. f.	rautametsä	13

Analyysiluokat (taulukko 2.)

Kategoriat	Lukumäärä kpl
Rauta esineenä	102
Raudan kantaminen	58
Rauta kahleena	40
Myyttinen rauta	33
Rauta aseena	29
Immuunius raudalle	22
Raudan arvo	16
Rauta ammattitaitona	11
Rauta raaka-aineena	9

4. Raudan syntymä

4.1. Raudan myyttisyys

“...eira skyldv Baldri elldr ok vatn, iarn ok allz konar malmr, steinar, iorpin, viðirnir, sottirnar, dyrin, fvgllarnir, *eítrit, ormarnir¹»”

“...säästäisivät Balderin tuli ja vesi, rauta ja kaikenlaiset metallit, kivet, maa, puut, sairaudet, pedot, linnut, myrkyt, käärmeeet.” – Edda Snorra Sturlusonar⁷⁹

Raudan elinkaaren kannalta keskeinen ja ohittamaton aineistossa toistuva seikka liittyy raudan myyttiseen puoleen, joka on kietoutunut raudan elinkaaren eri vaiheisiin. Tähän kategoriaan sisältyvät ne yhteydet, joissa rautaan liittyy jollain tapaa jotain yli-inhimillistä (N=33). Yllä olevassa käännöksessä rauta esiintyy esimerkiksi personoituna hahmona. Tarina liittyy Balder nimisen jumalan kuolemaan Snorri Eddassa.⁸⁰ Siinä kaikin puolin parhaana ja täydellisenä pidetty Balder kuolee Loki jumalan juonittelun seurauksena. Balder näkee unessa kohdalleen koittavan vahingon, ja tämän äiti Frigg käy varotoimena jokaisen olennon luona pyytämässä, etteivät nämä valalla vannoen osallistuisi hänen poikansa kuolemaan. Rauta on mainittu tässä yhteydessä erotettuna muista metalleista mahdollisesti siksi, että sen potentiaalinen vahingollisuus aseiden muodossa on ilmiselvä. Lisäksi rauta on yleisesti ottaen ollut tärkeässä roolissa aikansa ihmisille ja siksi maininnan arvoinen.

Toinen mytologinen kerros liittyy rautametsä *járnvið* nimiseen myyttiseen paikkaan. Rautametsä (N=13) kuvataan paikkana, jonka puissa kasvaa rautalehdet ja se on myyttisten petojen asuttama. Snorri Eddassa rautametsän kerrotaan sijainneen ihmisten asuttamasta Midgardista itään. Snorrin mukaan siellä asui jättiläisten sukua olevia naisia, jotka tunnettiin rautametsän naisina. Yksi näistä oli vanha noita, joka kasvatti metsässä suden muodon ottaneita jättiläispoikiaan. Snorri kertoo susien alkuperän tulevan rautametsästä, ja viikinkien maailmanloppua merkitsevässä *ragnarökissä* maailman nielaisevan suden kerrotaan olevan sukua rautametsän susille.⁸¹

Tässä tutkielmassa käytetyn primääriaineiston perusteella rautaan ei itsessään, mainittua Balderin myyttistä tarinaa lukuun ottamatta, vaikuta liittyneen sellaisia yli-inhimillisiä uskomuksia, joissa rautaa varsinaisesti personoitaisiin. Yli-inhimilliset uskomukset olivat pikemminkin sidottuja rautaa käsittelevään henkilöön, joka kykeni myös manipuloimaan raudan ominaisuuksia. Rautaan liittyvää myyttistä puolta kartoitetaankin raudan elinkaaren eri

⁷⁹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c328822>

⁸⁰ Brodeur 1916, kappale 49.

⁸¹ Tarina esiintyy runona myös Runo-Eddassa, jota Snorri Eddassa lainataan. Brodeur 1916, kappale 12.

vaiheissa, joissa sillä vaikuttaa olleen erilaisia merkityksiä.

Seuraavissa luvuissa luodaan yleiskuva raudan elämästä viikinkiajalla, tässä tutkielmassa muotoillun kolmijaon kautta, aloittaen raudan syntymästä kosteikkoalueilla.

4.2. Raudan maanalaisuus

“A þui landi (þ: Íslandi) er málmur suo mikill er jarn skal af giora og kalla menn þann málm rauda. Enn sæ málmur hefur verit ærinn eirn dag fundinn og menn hafa buit annann dag ferd sijna þangat og blása þar og giora jarn af þá...”

“Tuossa maassa (Islanti) on mahtava määrä malmia, josta tehdään rautaa ja ihmiset kutsuvat sitä suomalmiksi. Suomalmia on ollut ajoittain suuria esiintymiä ja miehet ovat valmistautuneet menemään seuraavana päivänä sitä sulattamaan ja tekemään siitä rautaa...”
-Konungs skuggsjá⁸²

Näin kuvataan rautaa, 1200-luvulta peräisin olevassa *Kuninkaan peilinä* tunnetussa keskiaikaisessa teoksessa, osana Islannista löytyviä ihmeellisyyksiä. Tyypillisesti esinebiografiassa ollaan kiinnostuneita valmiiden esineiden tarkastelusta. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava myös raudannostopaikkoihin liittyvä ritualistiikka. Tästä syystä raudan elinkaaren katsotaan käynnistyvän sen syntymästä, sillä hetkellä, kun se vielä käsittelemättömässä alkumuodossaan nostetaan maan uumenista. Syntymässä rauta esiintyy vielä niin sanotussa alkutilassa limoniittina eli suo-, lähde- tai järvimalmina maan uumenissa. Vaihtoehtoisesti se on tullut kosketuksiin ihmisen kanssa ja käynyt läpi raudan valmistamisen alkuprosessit, jossa siitä on tehty esimerkiksi kauppatavarana toimivaa kanki- tai takorautaa.⁸³ Tällaisissa edellä kuvatuissa muodoissa rauta esiintyy aineistossa vain kolme kertaa, Konungs skuggsján yhteydessä (N=2) ja raudan sulattamista kuvaavana toimintana Króka-Refs saagassa (N=1).

Raudasta ei muinaisnorjalaisissa lähteissä ole löydettävissä varsinaisesti sen syntyä koskevaa tietoa, samassa merkityksessä kuin esimerkiksi Kalevalan raudan syntyä koskevassa runossa.⁸⁴ Lähimpänä raudan syntyyn viittaavaa myyttiä ovat Runo-Eddan Völuspa nimisessä runossa sekä Snorri Eddassa kerrottu myyttinen tarina maailman luomisen alkuaikaan

---

⁸² <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c332164>

⁸³ Kankirauta on puhdistetusta järvi- tai suomalmista vuorotellen kuumentamalla ja takomalla valmistettu pyörömainen putkitanko. Kankirauta voitiin kaupanteon jälkeen sulattaa uudelleen ja käyttää haluttujen esineiden valmistamiseen.

⁸⁴ Raudan syntyä koskeva yhdeksäs runo nähtävillä SKS avoimen Kalevalan websivuilla osoitteessa: <http://kalevala.finlit.fi/items/show/27>

sijoittuvasta kulta-ajasta, jolloin Aasajumalat osasivat valmistaa erilaisia esineitä muun muassa raudasta ja kullasta. Aasat kuitenkin menettivät tuon taidon, ilmeisesti kolmen Jötunheimista kotoisin olevan jättiläisneidon (*bursa meyjar*) saapumisen seurauksena, kuten Völuspassa kerrotaan.⁸⁵ Snorri Eddan kuvaus on proosamuotoisena tekstinä luonnollisesti monisanaisempi, ja kertoo edelleen, kuinka naisten saapuminen pilasi raudan. Naisten, jotka olivat kotoisin Jötunheimista.⁸⁶ Pian tämän tapahtuman jälkeen, jota ei valitettavasti kuvata yhtään tarkemmin, Aasat päättävät luoda kääpiöiden rodun, jolle esineiden valmistamisen rooli myöhemmin lankeaa. Naisten roolista jumalten sepäntaitojen menettämisessä ei voida vetää kovin pitkälle vietyjä johtopäätöksiä, mutta sepän työn tiedetään olleen etupäässä miehille kuuluvaa työtä.⁸⁷

Kuten mainittua rauta on peräisin maanalaisista paikoista järvien ja lähteiden pohjista sekä soiden uumenista, joissa sitä esiintyy löytöpaikastaan riippuen järvi-, lähde- tai suomalmista. Tällaisista kosteikkoalueilla esiintyvistä rautaoksidisaostumista käytetään yleisnimitystä limoniitti.⁸⁸ Ennen viikinkiaikaa tällaisille raudannostopaikoille tiedetään pystytetyn kivikasoja ja puuidoleja, osana ihmisten ja jumalten välistä lahjanvaihtoa. Ihmiset ottivat soista limoniittia, ja asettivat muun muassa ruoalla täytettyjä ruukkuja tilalle. On myös esitetty arvioita, että rautakaudella⁸⁹ soihin upotetut, suomuumioina tunnetut vainajat toimivat ihmishuoneina tässä monimutkaisessa lahjanvaihdon prosessissa.⁹⁰

Viikinkiajalle tultaessa rautaa oli käsitelty Skandinaviassa jo satojen vuosien ajan, joten voi olla, että raudannostamisen tapahtuma oli viikinkiajalla jo hyvin arkipäiväistynyt. Raudan työstäminen on kuitenkin potentiaalisesti näyttäytynyt asiaan perehtymättömälle uskomattomalta suoritukselta, jossa ulkonäöltään näennäisen epämääräisestä järvi- tai suomalmista valmistetaan esimerkiksi vahingoittava ase.

Viikinkiaikaisten raudannostopaikkojen paikantaminen ei ole helppoa.⁹¹ Raudannostopaikkoja tunnistetaan kuitenkin esimerkiksi kuonasta, joka on limoniitista

---

⁸⁵ Hollander 1986, Völuspa säkeistö 8, sivu 3.

⁸⁶ Brodeur 1916, kappale 14, sivu 26.

⁸⁷ Tähän palataan vielä rautaa ammattitaitona tarkastelevassa luvussa 5.4.

⁸⁸ Limoniitti on uusiutuva luonnonvara. Tällaisella rautaesiintymällä kestää noin 10-20 vuotta muodostua uudestaan, jolloin se on valmis kerättäväksi. Yleiskuvaus osoitteessa:

<http://www.geologia.fi/index.php/glossary/limoniitti/>

⁸⁹ Rautakauden määritelmä on eri maissa hieman erilainen. Tässä käytetty ja Suomessa vakiintunut rautakauden määritelmä kattaa ajanjakson vuosien n. 500 eaa. – 1050 jaa. välillä. Arkeologiassa viikinkiaika sijoittuu osaksi myöhäistä rautakautta. Rautakausi muodostaa käsitteenä raamit ajanjaksolle, jonka aikana rauta syrjäytti valmistusmateriaalina vähitellen aiemmat pronssivalmisteiset esineet Skandinavian alueella.

⁹⁰ Fischer 2012, 167-73. Tähän palataan raudan kuolemaa käsittelevässä luvussa 6.

⁹¹ Kattava kuvaus viikinkiajan kohteista Skandinaviassa, joista löydetty jälkiä raudan valmistamisesta, ks. Einarson 2011, 90-124.

kuumennuksen aikana irtoavaa ei-metalliperäistä ainesta. Raudannostopaikkojen läheisyydessä kuonan määrä vaihtelee, ja se on sitä suurempi, mitä pidempään kyseinen paikka on ollut raudan kuumentamisen suhteen aktiivikäytössä. Kaiken kaikkiaan raudan valmistamisen voidaan todeta olleen viikinkiajalle tultaessa jo laajalle levinnyt ja välttämätön taito, erityisesti harvaan asutuilla alueilla. Arkeologisesti tarkasteltuna, jälkiä raudan kuumentamiseen vaaditusta osaamisesta löytyy pitkin Skandinaavia. On hyvin todennäköistä, että jokaisessa kyläyhteisössä tai suuremmassa viikinkiajan kauppakeskuksessa oli vähintään yksi raudan käsittelyn hallinnut henkilö, se millaisten rautaesineiden valmistamiseen tämä oli erikoistunut, vaihtelivat. Näitä seikkoja tarkastellaan seuraavaksi.

4.3. Rauta raaka-aineena

“...væðð þeir þat allt at kaupa af aðrum lonndum. bæðe iarn oc sva við allan þænn sæm þeir skolo hus af gera. En þænna fiarlut flytia mænn þaðan moti sinum varningi. bucca voru oc nauta voru oc sæla huðer”

“...kaikki täytyy ostaa muista maista. Sekä rautaa ja puuta kaikkea, jota käytetään heidän talojensa rakentamisessa. Vastineeksi kauppiaat tuovat seuraavia tavaroita. pukin ja naudan vuotia ja hylkeiden nahkoja.” -Konungs skuggsjá⁹²

Yllä olevalla käännösesimerkillä viitataan Grönlantiin asettuneisiin ihmisiin, joiden oli hankittava suurin osa tarvikkeistaan muualta, kaupankäynnin kautta. Grönlanti oli ilmastoltaan karu, eikä tarjonnut samanlaisia mahdollisuuksia eri raaka-aine esiintymien muodossa kuin esimerkiksi Skandinavian alue. Rauta hankittiin muualta, sillä läntiselle Euroopalle ja Skandinavialle tyypilliset kosteikkoalueiden limoniittiesiintymät jäivät viikingeiltä löytämättä, sillä nämä asettuivat rannikon tuntumaan etenemättä syvälle sisämaahan. Viikinkiajan Grönlannista ei ole myöskään löytynyt jäänteitä raudan sulattamiseen käytetyistä uuneista.⁹³

Raudasta raaka-aineena löytyy primääriaineistossa muutamia merkintöjä (N=9). Enemmistö edustaa erilaisia lakitekstejä sekä omistusoikeutta merkitseviä privilegioasiakirjoja. Aineiston tekstilajit jakaantuvat historiallisten tekstien ja Islantilaissaagojen välille. Toisin kuin Grönlannissa, viikinkiajan Skandinaviassa rautaa oli

---

⁹² <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c329088>

⁹³ Seaver 2004, 52. Lisätietoja viikinkiajan asutuksesta Grönlannissa ks. esim. Dugmore, Keller & McGovern 2007.

runsaasti tarjolla. Raudan käsittelyn taito saapui Skandinavian alueelle noin 500 eaa.⁹⁴ Ensimmäisenä Tanskaan ja sieltä seuraavien 400 vuoden aikana Ruotsiin ja Norjaan.⁹⁵ Noin 500 eaa. alkaen myös raudan käsittelymetodit kehittyivät vähitellen sellaisiksi, että pelkistysprosessien kautta niistä voitiin valmistaa tehokkaasti aseita ja työkaluja.⁹⁶

Rautaa esiintyi Skandinavian alueella luonnostaan jo mainittuna limoniittina, Ruotsin alueella järvissä ja Tanskan sekä Norjan alueella pääosin soissa. Limoniitilla oli ensiluokkaiset ominaisuudet laivojen rakentamisen kannalta, sillä se ei ruostunut helposti ja sen käsittely oli pehmeytensä vuoksi helppoa.⁹⁷ Raudan tuotanto saavuttikin merovingi-⁹⁸ ja viikinkiajalla huippunsa, jolloin tehokkaammat menetelmät raudan valmistamisessa tulivat käyttöön aikavälillä 550-800 jaa.⁹⁹ Viikinkiajalla järvi- sekä suomalmiesiintymiä hyödynnettiin aiempaa laajemmassa mittakaavassa, ja ne muodostivatkin Skandinaviassa pääasialliset lähteet raudan keräämiselle vuosien 500-1300 jaa. aikana.¹⁰⁰ On osoitettu, että viikinkien valitsemien asuinsijojen sijainnilla oli suora yhteys saatavilla oleviin järvi- ja suomalmiresursseihin.¹⁰¹

Norjassa varhaisia viitteitä raudan käsittelystä on löytynyt Trøndelagin alueelta jo noin 200 jaa.¹⁰² Trøndelag mainitaan myös primääriaineistossa (N=1), paikkana, josta peräisin olevasta raudasta on lyöty nauvoja.¹⁰³ Paikalla onkin raudan tuotantoon viittaavan toiminnan suhteen pitkä historia. Ruotsissa esimerkiksi Uppsalan pohjoispuolelta on löytynyt vuoden 100 jaa. paikkeilta harkkohytin¹⁰⁴ nimellä tunnettuja raudan sulatukseen tarkoitettuja kertakäyttöuneja.¹⁰⁵ Ruotsin Vanhan Uppsalan alue, joka nykyään tunnetaan näyttävistä kumparehaudoistaan, oli merovingi- ja viikinkiajalla tärkeä rituaalikeskus. Viikinkiajalla raudan valmistustaito siirtyi myös Islantiin norjalaisten viikinkien mukana. Siellä rautaa

---

⁹⁴ Raudan käsittelyn taito pelkistämällä, on peräisin Vähästä-Aasiasta, jostain nykyisen Anatolian alueelta. Sieltä siltä kesti ainakin tuhat vuotta saapua Skandinaviaan. Varhaisista raudan käsittelyn metodeista ei kuitenkaan ole tietoa. Espelund 2006, 163.

⁹⁵ Eriksson 1960, 267.

⁹⁶ Raudan sulattamiseen käytettyjen uunien teknologia parani ja palkeilla lämpötiloja saatiin säädeltyä. Pelkistäminen on raudan kuumentamisen menetelmä, joka kehittyi vasta 500 eaa.

⁹⁷ Bowles, Bowker & Samsonoff 2011, 26.

⁹⁸ Merovingiaika sijoittuu viikinkiaikaa varhaisemmalle ajanjaksolle, noin 500-800 jaa.

⁹⁹ Käytössä olivat arkeologien hellegrityksi nimeämät maakuoppauunit, joissa rautaa esikuumennettiin. Espelund 2006, 156.

¹⁰⁰ Bowles ym. 2011, 27. Viikinkiajalla rautamalmia ei kerätty vielä louhinnan avulla, vaan siihen vaadittava tekniikka kehittyi vasta viikinkiajan jälkeen. Viitteitä on tosin louhintaankin, viikinkiajan Ruotsissa. Eilu, Boyd, Hallberg, Korsakova, Krasotkin, Nurmi, Ripa, Stromov & Tontti 2012, 24.

¹⁰¹ Bowles ym. 2011.

¹⁰² Eilu ym. 2012, 22.

¹⁰³ Kirjoittaja tosin arvuuttelee ovatko naulat peräisin Trøndelagista vai Valdresin alueelta. Valdres siis lienee toinen raudastaan tunnettu alue keskiajalla. <https://onp.ku.dk/onp.php?r9705-14>

¹⁰⁴ Eng. Bloomery furnace. Erilaisista uunityypeistä Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa ks. Stenvik 2003.

¹⁰⁵ Niissä sulatettu rauta oli peräisin vain kahdeksan kilometrin päästä, pohjoisessa virtaavan Fyris -joen törmältä. Eilu ym. 2012, 24.

hyödynnettiin laajemmassa mittakaavassa ”rautafarmeina” tunnetuilla alueilla, ja pienemmällä volyymilla paikallisen tason yhteisöissä.¹⁰⁶

Raudan esikäsittelyä, jossa limoniitista poistetaan kuumentamalla epäpuhtaudet, seurasi raudan pelkistäminen. Pelkistämiprosessissa rautaa kuumennetaan edelleen kiinteässä tilassa, joko edellä mainituissa maakuoppauuneissa tai harkkohyteissä.¹⁰⁷ Pelkistämisessä osa kuumennukseen käytetystä hiilestä sitoutuu rautaan ja tuloksena syntyy pehmeää kankirautaa. Kankiraudasta taottiin kauppatavarana käytettyjä rautatankoja ja -harkkoja. Rautatangoista käytetään primääriaineistossa nimitystä *téint járn*¹⁰⁸, ja niiden todetaan olevan arvokasta kauppatavaraa.

4.4. Raudan arvo

“...smær. æir. gull. æða *ʿsylfr* [var. + *ok iarn*].”

“...voi. pellava. kulta. tai hopea [ja rauta].” -*Kristinn réttir Jóns erkibyskups (hinn nýi)*¹⁰⁹

Käännösesimerkki on peräisin arkkipiispa Jónin kristittyjen lakeja koskevasta kokoelmasta 1200-luvun loppupuolelta.¹¹⁰ Siinä listataan arvokkaina pidettyjä tuotteita, vaikka esimerkki ei kuvaakaan viikinkiaikaa, antaa se kuitenkin ymmärtää kyseisten tavaroiden olleen edelleen arvokkaita. Rauta mainitaankin primääriaineistossa tällaisen arvokkaan raaka-aineen ominaisuudessa useita kertoja (N=9). Tässä yhteydessä se jakaantuu jälleen erilaisiin laki- ja privilegioteksteihin. Mainituissa merkityksessä *téint járn* (N=4) rauta on taottu rautatangoksi tai -harkoksi, jonka laatua ja pehmeyttä kehuaan.¹¹¹ Raudan arvo maksuvälineenä perustui painoyksikkönä käytettyyn äyriin (*eyrir*), josta tuli myöhemmin rahayksikkö.¹¹² Erilaisten kauppatavaroiden arvo ilmaistiin usein erilaisilla painoyksiköillä. Määrät vaihtelivat puolikkaasta äyristä useihin satoihin.¹¹³ Raudan esiintyminen erilaisissa omistusoikeuksia ja lakeja koskevissa asiakirjoissa on ymmärrettävää, sillä erilaisten maanomistukseen liittyvien seikkojen kannalta oli tärkeää erotella kenen mailla mikäkin rautaesiintymä sijaitsi sekä

¹⁰⁶ Rautafarmi on tutkijoiden nimitys paikoille Islannissa, joissa raudan tuotanto tapahtui laajalla alueella. Tällaisia paikkoja olivat esimerkiksi Hrisheimur ja Hofstaðir. Bowles ym. 2011, 29-33.

¹⁰⁷ Limoniitin pelkistämisenä talteen saadun raudan määrä jäi kuitenkin melko pieneksi. Tähän palataan edempänä rautaa ammattitaitona käsittelevässä luvussa 5.4.

¹⁰⁸ Adjektiivina *teindr* (partisii-pin imperfekti) tarkoittaa tangoksi tai harkoksi lyötyä. Tässä tapauksessa rautaa. Zoëga 2004, 434.

¹⁰⁹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c791504>

¹¹⁰ Sandvik & Sigurðsson 2007, 232, 236-7.

¹¹¹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r6508-135>

¹¹² *Eyrir* eli äyri (yks. *eyrir*, mon. *aurar*) oli suunnilleen 27 grammaa. Ja yksi markka vastasi 8 äyriä hopeaa. Yksi *vætt* (painoyksikkö) limoniittia oli viiden äyrin arvoinen, taotussa muodossa kuusi äyriä. Zoëga 2004, 120, 502.

¹¹³ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9705-14>

millainen arvo raudalle vaihdonvälineenä kulloisenakin aikana annettiin.¹¹⁴ Lakitekstit määräävät luonnollisesti sakkoja rikoksista, esimerkiksi raudan varastamisesta kynnöksestä tai aurasta seuraa varastettujen rautapalojen arvon korvaaminen kolminkertaisena.¹¹⁵

Viikinkiajalla itään suunnanneet kauppareitit ja länteen kohdistuneet viikinkiretket avasivat Skandinavian hopeamarkkinat. Hopeakolikoiden lisäksi myös roomalaisia soliduksia virtasi Skandinaviaan jo merovingiajalla, jolloin Rooman armeijan palvelukseen aiemmin palkkasotureiksi pestautuneet Skandinaavit palasivat kotiin. Näistä kontakteista kertovat myös lukuisat roomalaisvalmisteiset miekat, joita on löydetty pitkin Skandinaviaa. Ensimmäiset soturihaudat Skandinavian alueella ovat peräisin myöhäiseltä esiroomalaiselta kaudelta, Tanskan alueelta.¹¹⁶ Hopeatalous siivitti myös raudasta valmistettujen esineiden kauppaa. Kolikoita onkin löytynyt ympäri Skandinaviaa, ja esimerkiksi arabimatkaaja Ibn-Fadlan kertoo kohdatessaan venäjän viikinkejä *Ruseja*, Volgalla, kuinka nämä saatuaan kasaan kymmenentuhatta hopeakolikkoa sulattivat ne kaulakoruiksi vaimoilleen.¹¹⁷ Myös kultaisia solidus kolikoita tiedetään sulatetun, ja sulatettua ainesta käytettiin esimerkiksi korujen ja esineiden kuten aseiden huotrien ja tuppien kulta- ja hopeakoristuksissa. Esineillä olikin funktionaalisuuden lisäksi myös esteettistä arvoa, ja kaupan käynti perustui ainakin joltain osin myös kauniiden esineiden keräämiseen.

---

¹¹⁴ Islantilaisten laeista ja painoyksiköistä tarkemmin, ks. Dennis, Foote & Perkins, vol. I (2006) & II (2000).

¹¹⁵ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8774-115>

¹¹⁶ Hedeager 1992, 115-60.

¹¹⁷ Jokaista kymmentuhatta kohden sulatettiin uusia koruja. Montgomery 2000, 7.

5. Raudan elämä

5.1. Rauta esineenä

“...Gestr átti og járn ósmíðað og læzt Refr það vildu til sín taka, kveðst sjálfir vildu saum slá. Smíðartól á alla vega lét Gestr þangað bera, svo afl og kol.”

“...Gest sulatti raudan ja antoi Refille tahtonsa (joka halusi) ottaa sen itselleen, sillä (tämä) itse halusi lyödä nauloja. Gest antoi kantaa kaikki sepän työkalut tuohon paikkaan, sekä ahjon ja hiiltä.” -Kroka-Réfs saga¹¹⁸

Käännösesimerkki on yksi islantilaissaagoista 1300-luvulta. Siinä keskushenkilö Ref havahtuu mestarillisiin laivanrakennustaitoihinsa, ja purjehtii myöhemmin Islannista Grönlantiin rakentamallaan aluksella. Käännöksessä *ósmíðað* sanan etuliite *ó-* voidaan ymmärtää sepän työn tekemisenä päivastaiseen suuntaan, eli raudan sulattamisena.¹¹⁹ Asiayhteydestä ei käy tarkemmin ilmi esiintyykö rauta limoniittina, rautatankona tai -harkkona vai kenties kierrätettyjen rautaesineiden uusiokäyttönä. Sulattamisen seurauksena syntyy kuitenkin rautanauloja, joita Ref käyttää laivansa rakentamisessa. Tässä elinkaarensa vaiheessa rauta saa elämän erilaisten esineiden muodossa, joita siitä on ensin sulattamalla ja sitten takomalla valmistettu. Elämänsä aikana rauta esiintyy sekä erilaisina esineinä, aseina ja raudan kantamisena tunnettuna ilmiönä sekä osana raudan parissa työskennelleiden henkilöiden ammattitaitoa.

Raudan elinkaaren kannalta, rauta esiintyy aineistossa sen elämää kuvaavassa kategoriassa kaikista runsaslukuisimpana juuri esineen muodossa (N=102). Tähän kategoriaan kuuluvat erilaiset arkipäiväiset käyttöesineet kynttilänjaloista kattiloihin, oviin ja portteihin sekä köysien vahvikkeisiin ja vangitsemisen välineinä käytettyihin kahleisiin (N=40). Omaa osuuttaan edustavat erilaiset aseet (N=29) sekä suojautumiseen käytetyt rengashaarniskat, panssarit, kypärät sekä kilvet (yhteensä N=12). Rautaa käytettiin myös laivojen rakentamisessa edellä mainittujen naulojen tai niittien muodossa sekä laivan varustamisen yhteydessä joko vahvistamalla osia niistä tai valmistamalla ne sotakäyttöön. Rauta kytkeytyy tässä elinkaarensa vaiheessa myös erilaisiin myyttisiin tarinoihin sekä yli-inhimillisiin uskomuksiin (N=33).

¹¹⁸ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c328894>

¹¹⁹ Muinaisnorjan *smíða* kääntyy englanniksi muotoon *to work (in wood or metals)*, *ósmíða* taas muotoon *un-work*. Zoëga 2004, 391.

Yhdyssanojen yhteydessä kerrotaan aineistossa *járnbarði* (N=11) nimisestä sotaluustyyppistä, joka muurinmurtajien tapaan oli vahvistettu raudalla etuosastaan.¹²⁰ Viikinkiajalla yksi sodankäynnin muodoista oli merellä tapahtuvat taistelut.¹²¹ Norjan kuningassaagoina tunnettuun Heimskringla -kokoelmaan sisältyvässä Olavi Tryggvenpojan saagassa kerrotaan kuinka Jaarli Eiríkurilla oli keulastaan raudalla vahvistettu alus, joka tunnettiin *járnbarði* nimellä. Laivan keulalankkuihin oli kiinnitetty keulan leveydeltä mereen ulottuva nokkamainen rautalaatta.¹²² Tällaiset alukset porautuivat törmäystilanteissa heikkorakenteisimpien alusten lävitse. Laivoja varustettiin ilmeisesti myös erilaisilla rautapiikeillä, jotka hankaloittivat laivaan astumista lähitaistelutilanteissa, ainakin jos *Hákonar saga herðibreiðsin* (Heimskringlassa) kuvausta on uskomisen.¹²³

Kuten on jo käynyt ilmi, laivojen varustamisen lisäksi raudasta valmistettiin luonnollisesti myös nauvoja, jotka olivat elintärkeitä laivanrakentamisen kannalta. Usein arkeologisissa rannikkokohteissa esimerkiksi kartoitettaessa viikinkien reittiä Austrvegurilla eli Idäntiellä, paikalta löytyneiden naulojen perusteella on jäljitetty paikkoja, joissa viikingit ovat vetäneet veneensä maihin huoltotoimenpiteiden sekä tarvikkeiden hankinnan ajaksi.¹²⁴ On esitetty, että itämerensuomalaisilla olisi ollut näiden reittitietouden vuoksi aiempaa suurempi merkitys viikinkien matkatessa Idäntielle. Itämerensuomalaisten ja viikinkien kaupankäyntiä on jäljitetty esimerkiksi Ruotsin Birkasta,¹²⁵ kaupungista löytyneiden suomalaisvalmisteisten tulusrautojen avulla.¹²⁶ Suomen ja Ruotsin välisellä kaupankäynnillä onkin todettu olleen pitkälle pronssikaudelle ulottuva historia.¹²⁷

Huomattava osuus rautaa esineenä kuvaavasta kategoriasta liittyy erilaisiin kahleisiin tai ketjuihin (N=40). Tekstityypeistä vahvimmin edustettuna ovat historiateokset. Kahleet esiintyvät primääriaineistossa lähes yksinomaan vangitsemistarkoituksissa, joko kahleina tai kahlitsemisen välineinä, merkityksissä *sitja í járn* tai *setja í járnum*.¹²⁸ Asiayhteyden ymmärtää, sillä viikinkiaika oli hyvin sekasortoista aikaa, jolloin eri alueiden hallitsijat juonittelivat sekä toisiaan että omia perillisiä vastaan, valtaansa pönkittääkseen. Voimasuhteet läntisessä ja pohjoisessa Euroopassa vaihtuivat viikinkiajalla tiuhaan, ja yhden

¹²⁰ Barði m. tarkoittaa sotaluustyyppiä, ja barð n. laivan rautavahvisteista keulaosaa. Zoëga 2004, 42-3.

¹²¹ Viikinkiajan sotaluuksista tarkemmin ks. Ravn 2016.

¹²² <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9546-217>

¹²³ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7672-413>

¹²⁴ Yksi tällainen paikka löytyy esimerkiksi Varsinais-Suomen saaristosta, Kemiönsaaren Kyrksundetista.

¹²⁵ Viikinkiajalla perustettu kauppapaikka.

¹²⁶ Suomalaisvaikutus näkyy muissakin esineissä viikinkiajan Birkassa, esim. pukimissa. Ks. Gustin 2016.

¹²⁷ Mägi 2018, 193. Viikinkiajan Suomesta yleisesti, ks. Frog, Ahola & Tolley 2014.

¹²⁸ Nämä ovat sananmukaisesti 'istua raudoissa' (olla kahlittuna) ja 'asettaa rautoihin' (kahlitsemista merkkeäva toiminta). Zoëga 2004, 233.

hallitsijan kuolema avasi valtaa tavoitteleville ikkunoita oman vaikutusvallan ja vaurauden kasvattamiseksi. Norjan kuningassaagat sisältävät useita tarinoita vangituista henkilöistä, usein kuninkaita, ja on tyypillistä, että päähenkilöt esitetään jossain tarinan vaiheessa sekä vangittuina että vangitsijoina.¹²⁹

Snorri Eddassa esiintyvä myyttinen tarina kertoo Loki jumalan vangitsemisesta, petturuudestaan Aasajumalia kohtaan. Loki kahlitaan kiinni suureen kiveen hänen poikansa sisälmyksillä, jotka muutetaan raudaksi.¹³⁰ Tarina tuskin paljastaa mitään rautaan liittyvistä uskomuksista, mutta rauta oli selväpiirteisesti hyväksi havaittu ja luja materiaali, joka sopi jopa jumalten kahlitsemiseen.

5.2. Raudan kantaminen

“...um morguninn sat Endride til jarns ok fastade sem sidr er til þeirra manna er jarnn skulu bera”

“...aamulla istui Endride raudoissa ja paastosi kuten tapana on niillä miehillä, jotka rautaa aikovat kantaa.” - Eindriða þátrr ok Erlings¹³¹

Käännöslause on peräisin 1300-luvun lopulla kirjoitetusta lyhytkertomuksesta (þátrr). Tarina sijoittuu sekalaisiin lyhytkertomuksiin, joissa puntaroidaan esimerkiksi kristityn elämän hyötyjä suhteessa pakanalliseen elämäntapaan.¹³² Lauseessa viitataan erikoiseen raudan kantamisen (Lat. Ferrum candens. Eng. Ordeal) tapaan sekä sitä edeltäneeseen paastoon. Suomeksi raudan kantamisen tapa kääntyy jumalantuomioksi, ordaaliksi tai koetus oikeudeksi.¹³³

Primääriaineistossa raudan kantaminen, *at bera járn*, tuottaa merkittävän määrän osumia (N=58). Raudan kantaminen oli keskiaikaisissa tuomioistuimissa yleisesti hyödynnetty tapa määrittää syytetyn viattomuus tai syyllisyys erilaisissa rikkeissä, kuten aviorikossyytöksissä. Rautaa sai kantaa myös omasta tahdostaan, jos tämä palveli jonkin halutun asian todistamista suuremmalle joukolle. Tyypillisesti syytetty määrättiin kantamaan hehkuvaksi kuumennettua rautatankoa tai rautapalaa yhdeksän askeleen pituisen matkan.¹³⁴

---

¹²⁹ Heimskringla eli Norjan kuningassaagat I-III (Finlay & Faulkes), löytyvät myös Aale Tynnin suomentamina versioina (1960).

¹³⁰ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r10243-69>

¹³¹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c332057>

¹³² Þátrr lyhytkertomuksis tarkemmin, ks. Ashman Rowe & Harris 2007, 462-78.

¹³³ Suomalaisen sanasto- ja ontologiapalvelun Finton sivulla: <http://finto.fi/yso/fi/page/p38063>

¹³⁴ Vaihtoehtoisia tapoja olivat esimerkiksi tulisilla hiilillä kävely tai esineen poimiminen kiehuvalle vedellä täytetyn kattilan pohjalta. Usein miehille ja naisille määrättiin eri rangaistukset. Tavasta tarkemmin, ks. Leeson 2012.

Palovammojen normaalia paranemista pidettiin merkinä taivaallisesta väliintulosta ja tuomitun syyttömyydestä. Tähän vaikutti vahvasti tapaan liittynyt uskomus Jumalasta tuomion täytäntöön panijana.¹³⁵ Raudan kantamista edelsi usein paastoaminen. Anglosaksien parissa esimerkiksi paastottiin ja osallistuttiin kirkkomessuihin kolmen päivän ajan ennen ordaalin suorittamista, joka tapahtui kirkossa tai kirkkomaalla.¹³⁶

Raudan kantamista ei kuitenkaan pidetä esikristillisenä tapana vaan siinä nähdään vahva kristillinen vaikutus. Viikinkiajan Islannista tunnetaan kuitenkin vastaava oikeuskäytäntö, jossa syytetyn piti kävellä ilmaan nostetun turvekaistaleen alta. Turvekaistaleen putoaminen merkitsi syyllisyyttä.¹³⁷ Islannin kontekstissa syyllisyyden määrittivät paikalla olleet ihmiset, kristillisen perinteen ordaaleissa taas Jumala ja papisto.

Raudan kantamisen perinne vaikuttaa olleen tunnettu myös viikinkiajalla, mutta sitä ei voida kuitenkaan pitää ajalle tyypillisenä. Tapa on kuitenkin mainittava sen runsaan esiintyvyyden vuoksi primääriaineistossa. Raudan kantaminen mainitaan muun muassa Olavi Pyhän saagassa Heimskringlan II osassa¹³⁸ sekä Grettir Väkevän saagassa¹³⁹ primääriaineistossa, jotka kummatkin kuvaavat kristillistymisen jälkeistä aikaa myöhäisviikinkiajalla.¹⁴⁰ Grettir Väkevän saagassa raudan kantamisen tapaa pilkataan, sen suomasta mahdollisuudesta vapauttaa päähenkilö Grettirin kaltaiset lainsuojattomat syytöksistään.¹⁴¹ Raudan kantaminen tunnetaan myös islantilaisista Grágás lakikokoelmista, joskin on kiistanalaista, missä määrin kyseinen lakikokoelma vastaa viikinkiajalla käytössä olleita lakeja.¹⁴²

Viikinkiajalla verikoston perinne eli vahvana sosiaalisissa rakenteissa, lisäksi erilaisia kiistoja ratkottiin tuomioistuimissa sovittelijamiesten avulla. Kristillistyneenä aikana raudan kantaminen tuli tarjoamaan vaihtoehtoa, jossa paikalla olevien ihmisten rooli syytetyn syyllisyyden tai syyttömyyden toteamisessa siirtyi Jumalalle ja papistolle. Viikinkiajalla raudan kantamista käytettiin sellaisten asioiden todistamisessa, joihin ei saatu ratkaisua muilla keinoin. Tapa ei myöskään ollut ristiriidassa esikristillisten tai kristillisten uskomusten kanssa.¹⁴³

---

¹³⁵ Taustalla oli iudicium dei nimellä tunnettu uskomus, jonka mukaan Jumala päättää tuomitun syyttömyydestä papiston suorittamien rituaalisten testien (kuten raudan kantaminen) perusteella. Leeson 2012, 692.

¹³⁶ Foxhall Forbes 2016, 167.

¹³⁷ Ian Miller 1988, 201.

¹³⁸ Finlay & Faulkes 2014, 159. Raudan kantaminen esiintyy myös Heimskringlan III osassa, mm. Magnússona saga, kappale 26.

¹³⁹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7369-132>

¹⁴⁰ Tässä tarkoitetaan vuonna 1000 Islannista alkaneen kristillistymisprosessin jälkeistä aikaa. Ks. Winroth 2012.

¹⁴¹ Hight 1914, kappale 39.

¹⁴² Raudan kantamisesta Islantilaiskontekstissa ks. Ian Miller 1988; Dennis, Foote & Perkins 2000.

¹⁴³ DuBois 1999, 49.

Myöhemmässä keskiaikaisessa kirjallisuudessa esikristillisen ajan berserkkeinä¹⁴⁴ tunnetut soturihahmot osallistuvat tällaisiin raudan kantamisen ordaaleihin niissä epäonnistuen. Tarinoiden tarkoituksena on ollut osoittaa kristillisen Jumalan ja uskonnon ylivertaisuus suhteessa menneisyyden esikristillisiin uskomuksiin.¹⁴⁵

Raudan kantamisen yhteydessä rautaan ei vaikuta liittyneen yli-inhimillisiä uskomuksia. Raudan valikoituminen ordaalien suorittamisen materiaaliksi palautuu vanhaan testamenttiin.¹⁴⁶

5.3. Rauta aseena

“... heriar han oc léðr gæisa elld oc jarn yfir land hvar sem han for oc gørir aleyþo í noregi í sogne.”

“... hän päästi vihansa tulella ja raudalla (aseilla) yli maan missä hän menikään ja teki tuhoja Norjan Søgnessa.” –Jómsvíkinga saga.¹⁴⁷

“...járn ok stál skal maðr hafa í orrostum en eigi berjast með stöfum”

“...rauta ja aseet täytyy olla miehillä mukana taistelussa eikä taistella sauvoilla.” –
Karlagnúss saga¹⁴⁸

“...skók (hann) spjótir svá at nálíga flaug járnit af.”

“...ravisti (hän) keihästä niin että rauta lensi melkein pois.” – Karlagnúss saga¹⁴⁹

Raudan elinkaaren kannalta rauta-aseet (N=29) edustavat raudan elämää esineenä ehkä parhaiten. Viikinkiajan raudasta valmistetuista esineistä tunnetuin on tietenkin miekka.¹⁵⁰ Miekkaan liittyy paljon symboliikkaa ja se on ollut viikinkiajan runoilijoiden kautta aikain ylistämä ase. Runoudessa siihen on viitattu erilaisilla kiertoilmauksilla, kutsuen miekkaa esimerkiksi Oðinnin liekiksi, Lesken tekijäksi tai Sotaneuleiden tuhoajaksi.¹⁵¹ Miekka oli kallis ase, josta pidettiin hyvää huolta ja olikin tyyppistä, että aseet kiersivät sukupolvelta toiselle kymmenien vuosien ajan. Davidson tiivistää hyvin viikinkiajan soturieetoksen,

---

¹⁴⁴ Berserkeistä tarkemmin seuraavassa luvussa.

¹⁴⁵ Ks. Blaney 1982.

¹⁴⁶ Miller 2014, 4.

¹⁴⁷ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8578-35>

¹⁴⁸ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8683-511> . Voidaan kääntää myös rauta ja teräs.

¹⁴⁹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8682-337>

¹⁵⁰ Voitaisiin sanoa, että miekoista viikinkiaika tunnetaan, mutta kirves oli kuitenkin yleisempi ase, keihäs kenties kaikkein yleisin. Tässä yhteydessä keskitytään kuitenkin miekkoihin.

¹⁵¹ Peirce & Oakshott 2002, 2. (Suomennokset minun.)

jokaisen vapaan miehen oikeudesta kantaa asetta. Miekka oli jotain, joka kulki miehen rinnalla tämän kuolemaan saakka siitä hetkestä, kun se oli vastaanotettu. Päivisin se kulki vyöllä ja öisin roikkui sängynpäädyssä. Anglosaksien sananlaskuissa miekkaan viitataan olkapääkumppanina (shoulder-companion), joka toimii hyvänä ilmauksena tästä läheisestä suhteesta, joka soturin ja hänen aseensa välillä vallitsi.¹⁵²

Osana kaikkien vapaiden miesten oikeutta kantaa aseita, kuului myös velvollisuus niiden käyttämisestä puolustustarkoituksiin, suurempien alueiden intressien ollessa uhattuina. Norjan yhdistyessä yhdeksi kuningaskunnaksi vuonna 900, määrättiin sen varhaisissa lakikokoelmissa (Gulaping §309) miehen pakolliseksi varustukseksi joko kirves tai miekka sekä keihäs ja kilpi. Varusteiden piti vastata tiettyä laatua ja jokaisesta puuttuvasta varusteesta maksettiin sakkoa.¹⁵³ Viikinkiajan haudoista löydettyjen aseiden määrää kuvaa hyvin se, että pelkästään Norjan viikinkiajan haudoista niitä on löydetty yli kymmenentuhatta kappaletta.¹⁵⁴

On merkille pantavaa, ettei edellä kuvatussa norjalaisessa laissa mainita mitään kypäristä. Kypärät olivat niin ikään rautavalmisteisia esineitä aseiden lisäksi. Viikinkiajalle ajoittuvia kypärälöytöjä on kuitenkin löydetty todella vähän. Syyksi on esitetty näiden olleen harvinaisia ja kalliita luksustuotteita kuten rengashaarniskatkin, tai sukupolvelta toiselle siirtynyttä arvotavaraa, joka ei kuitenkaan aseiden tavoin päätynyt hautoihin vaan ne käytettiin niin sanotusti loppuun.¹⁵⁵ Osa aseista tosiaan kulki perhekalleuksina sukujen sisällä, mutta vielä merkittävämpi osa päätyi upotetuksi maahan, erilaisiin lampiin ja soihin tai haudatuiksi omistajiensa mukana maahan. Jotkin kosteikkoalueilta ja haudoista löydettyistä miekoista on tuntemattomasta syystä taivutettu teristään käyttökelvottomiksi.¹⁵⁶

Luvun alussa esitetyt käännösesimerkit ovat peräisin Jómin viikingeistä¹⁵⁷ kertovasta Islantilaissaagasta ja frankkien hallitsijan Kaarle Suuren elämästä kertovasta kokoelmasta, joka perustui ranskankieliseen alkuteokseen. Jómin viikinkien saagassa aseisiin viitataan sanonnalla *með eld ok járn*, jolla tarkoitetaan tulen ja raudan (eli aseiden) aiheuttamaa hävitystä yleisesti. Jälkimmäisessä aseisiin taas viitataan vain nimityksellä rauta, *járn*. Rauta esiintyy primääriaineistossa useimmiten juuri mainitussa, aseiden yleismerkityksessä, jolloin asiayhteys paljastaa, että kyseessä ovat nimenomaan aseet. Járn ei sanana kuitenkaan riitä aseiden tarkempaan yksilöintiin. Niissä yhteyksissä (N=14), joista käy erikseen ilmi millainen

---

¹⁵² Davidson 1962, 214.

¹⁵³ Wester 2000, 1221.

¹⁵⁴ Mts. 1223. Näistä aseista reilu tuhat on miekkoja. Toiseksi suurimmat aselöydöt ovat Ruotsista, Tanskan sijoituessa kolmanneksi. Androshchuk 2009, 93.

¹⁵⁵ Ks. Wester 2000.

¹⁵⁶ Peirce & Oakeshott 2002, 6. Tätä ilmiötä tarkastellaan raudan kuolemaa käsittelevässä luvussa 6.

¹⁵⁷ Saaga löytyy nykyään myös suomennoksena. Ks. Aalto 2019.

asetyyppi on kyseessä, esiintyy raudan lisäksi tarkentava ilmaus *sverð* (miekka), *øx* (kirves), *spjót* (keihäs) ja *kníf* (veitsi).

Aseisiin yleisesti viittaavassa merkityksessä rautaa kuvaillaan sen vahingollisten ominaisuuksien kautta. Usein käy ilmi, että kyse on teräväreunaisesta (*eggja*) tai -kärkisestä esineestä, jolla on vahingoittava vaikutus. Raudalla pistettiin, lyötiin, leikattiin ja viillettiin. Raudasta valmistettuja veitsiä hyödynnettiin myös parantamistarkoituksissa erilaisissa leikkauksissa, esimerkiksi munuais kivien poistamisessa.¹⁵⁸

Aseiden myyttiseen puoleen liittyy kiinteästi niin sanottu immuunius raudan vaikutuksille. Näissä yhteyksissä berserkkisoturit tai muutoin väkevät tarinoiden henkilöt esiintyvät immuuneina raudalle, toisin sanoen, rautaa voimakkaampina. Primäärilähteissä ilmiötä (N=22) kuvataan kirjaimellisesti raudan purevuutena, *járn bita*. Berserkkisoturit edustavat lähteissä tällaisen henkilön stereotypiaa, joihin rauta ei pure. Taustalla on ajatus viikinkiajan *berserkir*¹⁵⁹ nimellä tunnetusta soturijoukosta, joiden uskottiin hallitsemattoman raivotilansa (*berserksgangr*) aikana olevan immuuneja tulen ja raudan vahingoittaville vaikutuksille.¹⁶⁰ Uskottu immuunius kesti kuitenkin vain raivotilan ajan, ja sen laannuttua berserkit saattoivat kuolla taistelussa saamiinsa vammoihin. Immuunius raudalle vaikuttaa olleen berserkkien yksinoikeus, ja esimerkiksi Islantilaisaagoissa immuniteetti raudan vahingoittavuudelle vaikuttaa toimivan myös kirjallisena tehokeinona, jolla kirjoittajat alleviivaavat ja rakentavat narratiivia näiden hahmojen maskuliinisuudesta ja henkilökohtaisesta voimasta.

Berserkit ovat ilmiönä vähintäänkin hämärän peitossa, ja soturijoukon todenperäisyys on jakanut mielipiteitä samoin kuin erilaiset teorit näiden raivotilan taustatekijöistä.¹⁶¹ Vaikka berserkit eivät olleet vahingoitettavissa tulella tai raudalla raivotilansa aikana, nämä voitiin kuitenkin nuijia kuoliaiksi.¹⁶² Ratkaisuna vaikuttaa siis olleen tylpät aseet terävien sijasta. Olavi Pyhän saagassa Heimkringlassa, muuan Björniä kehoitetaan käyttämään kirveensä tylppää osaa lyödessään tällaista raudalle immuunia henkilöä, Þórir koiraa, joka horjahtaa iskun voimasta.¹⁶³ Berserkeillä uskottiin myös olleen kyky pahaan silmään, jonka vaikutuksesta näiden katse teki rauta-aseista tylsiä. Gunnlaug Käärmeenkielen saagassa

¹⁵⁸ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7619-56> . Keskiakaisia parannuskäytänteitä valaisee myös Hrafn Sveinbjarnasonin saaga 1200-luvulta. Tjomsland 1951.

¹⁵⁹ Joista nykykieleen on päätenyt ilmaus ”berserkki”.

¹⁶⁰ Raivotilan aikana berserkit mm. purivat kilpiensä metallireunuksia, ulvoivat kuin eläimet suut vaahdoten, ja hyökkäsivät jopa toistensa kimppuun. Näiden onkin esitetty olleen osa viikinkiarmeijoiden ns. shokkijoukkoja, joiden strateginen käyttö taistelukentällä perustui vastapuolen joukkojen pelotteluun.

¹⁶¹ Kattavin berserkkejä käsittelevä kokonaisesitys on Roderick Dalen väitöskirja 2014.

¹⁶² Liberman 2004, 99.

¹⁶³ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9441-574>

ongelma ratkaistaan näyttämällä berserkille eri asetta, kuin millä varsinainen kaksintaistelu käydään.¹⁶⁴ Berserkkien immuunius raudalle tuntuu olevan sidoksissa sen ominaisuuksiin teräväreunaisena ja -kärkisenä, pistävänä ja viiltävänä aseena. Näissä esimerkeissä rauta ei itsessään esiinny yli-inhimillisenä, vaan yli-inhimillisyys on berserkkien ominaisuus, jotka kykenevät muuttamaan muotoaan *hamr* ja onnistuvat näin tekemällä välttämään raudan vahingolliset ominaisuudet.¹⁶⁵

Aseet mainitaan primäärilähteissä myös vaihdonvälineinä, ja erilaisten ystävyys tai liittolaissuhteiden lujittamiseksi olikin tyypillistä harjoittaa vastavuoroista lahjanvaihtoa.¹⁶⁶ Saagoissa annettujen lahjojen laatu saattoi kuvastaa lahjanannon osapuolten välistä kaunaista suhdetta, jolloin lahjoitettu tavarakin oli tavallista heikkolaatuisempaa. Sturlunga saagassa sanotaan Geirmundurin lahjoittaneen Eiríkurille pienikokoisen ja reikäkulmaisen (heikkolaatuisen) kirveen, sillä tämä ilmeisesti arvosti ystävyyttä Þorgilsin kanssa enemmän.¹⁶⁷ Parempi esimerkki löytyy Egilin saagasta, jossa Kalju-Grímur saa Norjan kuningas Eerik Verikirveeltä lahjaksi huonolaatuisen kirveen, jonka päätyy lyömään halki kiveä vasten.¹⁶⁸ Yleisesti ottaen lahjanvaihto oli oleellinen osa viikinkikulttuuria ja tavarat vaihtoivat omistajaa paitsi perheiden sisällä ja välillä myös kauppatarvarana maasta toiseen.

Lex Ribuariassa, Frankkien lakikirjassa 600-luvulta, mainitaan miekan ja tupen maksaneen yhteensä seitsemän solidusta, joka vastasi arvoltaan seitsemää nautaa. Vastaavasti rengashaarniska maksoi kaksitoista solidusta, joka vastasi samaa määrää nautoja.¹⁶⁹ Viikinkiajan aseet olivatkin pääasiassa tuontitavaraa ja tyylielityimpien miekkojen säilissä saattoi olla erilaisia tekstiupotuksia¹⁷⁰ tai riimukirjaimia.¹⁷¹ Viikinkiaikaisen miekkojen mestarinäytteinä pidettyjä säiläkirjailtuja Ulfberht miekkoja on löytynyt ympäri Pohjoismaita, merkittävä määrä myös Suomesta.¹⁷² Miekkoja kulkeutui Frankkien valtakunnasta joka puolelle Skandinaavia, mutta huomattava määrä oli myös paikallisia kopioita tai

---

¹⁶⁴ Käännöksessä Gunnlaug toteaa asioiden olevan huonolla tolalla, sillä tämä mies (berserkki) osaa tylsyttää aseita katseellaan. <https://onp.ku.dk/onp.php?r7499-19>

¹⁶⁵ Hamr liittyy viikinkien konseptiin sielusta ja tarkoittaa kirjaimellisesti nahkaa, se on ihmisen ulospäin näkyvä kehollinen muoto. Berserkkien uskottiin voivan muuttaa muotoaan, ja he olivat siksi eigi einhamr - eivät vain yhtä muotoa. Ks. esim. Frog 2018.

¹⁶⁶ Aseista osana lahjanvaihtoa ks. Androshchuk 2014, 194-202.

¹⁶⁷ <https://onp.ku.dk/onp.php?r10484-139>

¹⁶⁸ Sturluson & Eiriksson 2004, kappale 38.

¹⁶⁹ Schutz 2001, 140.

¹⁷⁰ Tunnetuimpien joukossa erilaiset Ulfberht-nimimuunnokset. Nimen on arveltu olleen silloisen Ranskan alueella Rein-joen varrella sijainneen sepän pajan tunnus. Tästä ei kuitenkaan ole täyttä varmuutta. Ulfberht miekkoja voidaan kuitenkin pitää jonkinlaisena tuotemerkkinä niiden korkean laadun vuoksi. Moilanen 2018, 169.

¹⁷¹ Riimuilla saatettiin uskoa olevan asetta suojaavia tai parantavia vaikutuksia, joskin tavallisempaa oli aseiden omistajan mainitseminen. Oja 2015, 54.

¹⁷² Ks. Moilanen 2018.

Skandinavian alueella valmistettuja miekkoja.¹⁷³ Mainittu arabimatkaaja Ibn Fadlan kertoo jokaisen Rusin varustukseen kuuluneen kirveen, frankkilaisvalmisteisen miekan sekä tikarin.¹⁷⁴ Miekkoihin liittyvä kauppa kiihtyi viikinkiajalla siihen pisteeseen, että aseiden kauppaaminen viikingeille oli kuolemanrangaistuksen uhalla kiellettyä.¹⁷⁵

Aseita koristeltiin myös riimukirjaimin, joilla merkittiin useimmiten luettelomaisia huomioita aseiden tekijöistä ja omistajista.¹⁷⁶ Eri kädentaitajat jättivät puumerkkinsä miekkojen säiliin, joissa ne toimivat kuin eräänlaisina aikansa käyntikortteina. Viikinkiajan loppupuolella miekkojen säilien kirjoituksiin ilmestyivät erilaiset raamatulliset motiivit, mikä merkitsi vähitellen myös yhden aikakauden päättymistä ja kristilliselle aikakaudelle siirtymistä.¹⁷⁷

Miekka oli paitsi arvokas aikansa statusesine, myös esine, joka saatettiin nimetä. Primääriaineiston *járn* osoittautui kuitenkin hakusanana liian spesifiksi ja yksinomaan valmistusmateriaaliin tai aseisiin yleisesti viittaavaksi, eikä siksi toimivaksi nimettyjen aseiden jäljittämisen kannalta. Nimettyjä aseita ei voida kuitenkaan sivuuttaa viikinkiajan aseista keskustellessa, joten ne täytyy mainita lyhyesti. Nimetyt aseet muodostavat oman mittavan lukunsa muinaisnorjankielisessä kirjallisuudessa. Snorri Eddan *Skáldskaparmál* nimellä tunnetussa jälkimmäisessä puoliskossa, esitellään useita satoja aseista käytettyjä erilaisia runollisia kiertoilmauksia.¹⁷⁸

Nimetyt aseet esiintyvät viikinkien mytologioissa pääasiassa kääpiöiden valmistamina. Aseiden nimiä ovat esimerkiksi *Gramr* ja *Mimungr* sekä *Legbitr*, joista viimeinen tarkoittaa kirjaimellisesti jalanpurijaa. Nimettyjä aseita yhdistää usein se, että ne on taottu suvussa kiertäneen, rikkoutuneen miekan osista, joita hyödyntämällä seppä valmistaa entistä paremman ase. Tällainen aseiden nimeäminen palautuu ajatukseen esineiden karismaattisuudesta. On myös esitetty, että viikinkiajalla lapsen täytyi saada nimi, ennen kuin tähän suhtauduttiin omana erillisenä persoonana.¹⁷⁹ Aseiden nimeämisen taustalla saattoi olla samanlainen ajatus, jossa nimeäminen teki aseesta persoonan, johon omistajan oli mahdollista luoda suhde. Saagojen sankareita kuvaillaan usein näiden erilaisten fyysiseen ulkomuotoon, kädentaitoihin tai luonteenpiirteisiin liittyvien ominaisuuksien kautta, kuten Kalju-Grímur tai Grettir Väkevä. Mainittu *Legbitr* oli Norjan kuningas Maunu III Paljassäären miekka. Maunu

¹⁷³ Miekkojen alkuperän määrittely on kuitenkin ongelmallista. Ks. Androshchuk 2014, 175-93.

¹⁷⁴ Montgomery 2000, 5-6.

¹⁷⁵ Hampton 2011, 37.

¹⁷⁶ Esim. *Amund teki minut, Aslak omistaa minut*. Oja 2015, 54.

¹⁷⁷ Säiläkirjoituksista tarkemmin jo mainituissa teoksissa: Androshchuk 2014; Moilanen 2018.

¹⁷⁸ Miekkojen nimistä esim. Androshchuk 2014, 30. Kattava kokonaisesitys viikinkimiekoista ks. koko teos.

¹⁷⁹ Tähän palataan raudan kuolemaa käsittelevässä luvussa

Paljassäären saaga Heimskringlassa kuvaa jalanpurijaa miekaksi, jonka kahva oli valmistettu mursunluusta, ja kädensija oli kääritty kultakoristuksiin. Sen kerrotaan myös olleen hyvä ase.¹⁸⁰ Miekan nimi saattaa juontua yksinkertaisesti siitä, että kyseessä oli laadukas ja terävä miekka, joka tarvittaessa leikkasi jalan irti. Saagoissa kuvatuissa taisteluissa jalan menettäminen oli tyypillistä, joka selittyy myös sillä, että viikinkiajan pyöreiden kilpien kanssa taistellessa torson ja kasvojen alueen suojaaminen oli helpompaa. Grettir Väkevän saagassa Önundur menettää jalkansa polvesta alaspäin, ja korvaa menetyksen myöhemmin puujalalla, saaden lisänimen Önundur puujalka (tréfotur).¹⁸¹

5.4. Rauta ammattitaitona

“Engi var hann íþróttamaðr, en þó var hann hagr við járn ok tré”

“Hän ei ollut taitava ruumiillisissa harjoituksissa, mutta hän oli todella taitava raudan ja puun (käsittelijä).” - Olkofra þátr¹⁸²

Aseiden lisäksi raudasta valmistettiin lukuisia maatilalan askareiden pyörittämiseen vaadittuja välineitä, tällaiset arkiset esineet kattiloista koruihin ovat yhtä lailla merkittävä osa viikinkiajan esineistöä, vaikka erilaiset aseet saavatkin useimmiten enemmän huomiota. Esineitä ja aseita valmisti viikinkiajalla etupäässä seppä tai sepäntaitoja hallitseva henkilö. Seppää tarkoittava muinaisnorjankielinen sana *smiðr* tarkoittaa yleisesti puun tai metallien kanssa työskentelevää käsityöläistä.¹⁸³ Sanalla voidaankin viitata yleisesti kädentaitoihin. Raudan käsittelyllä oli viikinkiajalle tullessa ollut pitkä historia Skandinavian alueella, joten on oletettavaa, että rautaa osattiin takoa ja kuumentaa osana päivittäisiä perustaitoja. Työn laatu oli kuitenkin ratkaiseva tekijä, erotettaessa noviisit ammattiseppistä. Ruotsin Gotlannista tunnetaan viikinkiajalta Mästermyrin suoalueelta löytynyt, ja siitä nimensä saanut, työkalulaatikko, joka sisältää vaikuttavan kokoelman erilaisia rautavalmisteisia työkaluja, muun muassa viiloja, pihtejä, veitsiä ja vasaroita. Mästermyrin löytöä pidetään yhtenä parhaista kokoelmista erilaisia sepän työkaluja.¹⁸⁴

Luvun aloittava käännöslause on peräisin lyhytkertomuksesta, Þórhallur nimisestä miehestä, joka sai *Olkofra* liikanimen tavastaan valmistaa olutta. Þórhallur kuvaillaan

---

¹⁸⁰ Finlay & Faulkes 2015, *Magnúss saga Berfætts*, kappale 24.

¹⁸¹ Grettir's saga, kappale 2.

¹⁸² <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r11100-83>

¹⁸³ Zoëga 2004, 391.

¹⁸⁴ Löytöpaikka oli viikinkiajalla vielä järvalue, joka sittemmin oli kuivunut ja muuttunut suoalueeksi. Mästermyrin löydöstä tarkemmin. Ks. Arwidsson & Berg 1983.

kertomuksessa pieneksi ja rumaksi, mutta hyväksi raudan ja puun käsittelijäksi.¹⁸⁵ Tässä yhteydessä erityisesti Islantilaissaagojen kohdalla seppyyys tai taitavuus raudan käsittelijänä edustavat edellisessä luvussa kuvatun kaltaista, henkilöiden tiettyjen piirteiden korostamista, saagojen kirjoittajien toimesta. Ne tuovat henkilöihin syvyyttä ja tekevät niistä kiinnostavampia. Toisaalta seppyyys vaikuttaa liitetyn useimmiten fyysiseen voimaan ja väkevyyteen, sillä sepän työ on fyysisesti raskasta ja edellyttää ainakin mielikuvissa tietynlaista fysiikkaa. Hyvänä esimerkkinä on tarina Egilin saagasta, jossa Egilin isä Kalju-Grímur, sukeltaa yksin keskellä yötä meren pohjasta kiven, jota käyttää sen rantaan tuotuaan alasimena metallitöissään.¹⁸⁶ Kalju-Grímurin kohdalla seppyyys istuu hyvin narratiiviin, jossa Egilin perheestä luodaan kuvaa voimakkaana perheenä, joka oli sukua muodonmuuttajille ja berserkeille.

Primääriaineistossa tulee myös ilmi useita kohtia, joissa jonkun henkilön kerrotaan yllä olleen esimerkin mukaisesti olleen hyviä raudankäsittelijöitä (N=11). Sepän ammattitaito oli viikinkiajalla arvostettua, ja jokaisella maatilalla oli oletettavasti ainakin yksi henkilö, joka osasi valmistaa maatalan töissä vaadittavia perustyökaluja raudasta. Kaikki raudan käsittelijät eivät kuitenkaan olleet seppiä, ja raudan käsittelyn taitavuudessa oli myös selviä eroja. Erot osaamisessa on saatu esille tutkimalla esimerkiksi viikinkiaikaisilta raudansulatuspaikoilta löytynyttä kuonaa. Kuona on limoniitista kuumennuksen yhteydessä irtoavaa ei-metalliperäistä ainesta, joka usein koostuu erilaisista hiekkasedimenteistä. Kuonan irrottua jäljelle jää rauta, jonka ominaisuuksia yritetään edelleen kuumentamalla muokata paremmiksi. Amerikan rannikolla, L'Anse Aux Meadowsin viikinkikohteesta löydettyä kuonaa tutkimalla, on sen sisältämästä piidioksidi eli silikapitoisuudesta voitu päätellä, raudan kuumennusprosessin vaiheet. Silikapitoisuus on maantieteellisestä sijainnista riippumatta korkeampi sellaisessa raudassa, joka on sulatettu. Silikapitoisuus jää vastaavasti pienemmäksi, jos rauta on läpikäynyt vain kuumennusprosessin. L'Anse Aux Meadowsin kohteessa rautaa sulattaneet henkilöt eivät olleet erityisen taitavia, sillä samasta määrästä rautaa olisi voinut taitavalla sulatuksella saada kerättyä huomattavasti suuremman määrän.¹⁸⁷

Raudan valmistamisen prosessia kuvaa hyvin myös nykypäivän kokeellisen arkeologian piirissä tehdyt testit, joissa noin kahdenkymmenen kilon suomalmipalaa kuumennettiin lähes kymmenen tunnin ajan käyttäen kuumentamisessa yli kolmekymmentä kiloa hiiltä. Lopputuotteena saatiin reilu kaksi kiloa rautaa, josta vain alle kilo saatiin taottua

---

¹⁸⁵ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r11100-83>

¹⁸⁶ Sturluson & Eiriksson 2004, kappale 30.

¹⁸⁷ Bowles ym. 2011, 28-9, 34.

harkoiksi. Osaa tästä raudasta käytettiin seitsemän ja viiden gramman painoisten neulojen valmistamiseen, josta jälkimmäisessä oli myös neulansilmä. Esineet olivat kopioita Tanskan Hillerødistä peräisin olevasta viikinkiajan löydöstä. Kopiot eivät kuitenkaan olleet laadultaan alkuperäisten veroisia.¹⁸⁸

Viikinkiaikaisia raudan käsittelyn tekniikoita ei ole pystytty tyydyttävästi rekonstruoimaan, jos asiaa lähestytään nimenomaan laadun ja tuotantomäärän näkökulmasta.¹⁸⁹ Ei ole tarkkaa tietoa, kuinka tehokkaasti viikingit pystyivät erottelemaan rautaa järvi- tai suomalmista. Myös Silkeborgin museo Tanskassa on tehnyt joukon testejä, joissa talteen saatu rautamäärä on jäänyt häviävän pieneksi. Pienikin tauko palkeiden käytössä katkaisee prosessin, jota ei sen jälkeen ole mahdollista jatkaa.¹⁹⁰

Primääriaineiston yhdyssanoista *járnsmiðr* (N=17) tarkoittaa raudan käsittelijää, seppää. *Smiðr* eli seppä toimii ylesterminä kädentaitajille, aivan kuten nykyäänkin puhutaan puusepistä (*trésmiðr*), kultasepistä (*gullsmiðr*) ja hieman harvinaisemmin kivisepistä (*steinsmiðr*). Seppä on kuitenkin nykykielessä vakiintunut tarkoittamaan yleisimmin juuri metallin käsittelyn parissa toimivaa henkilöä. Yhdyssanojen yhteydessä aineistossa, sepän ammatti mainitaan luettelomaisesti esimerkiksi muiden ammattikuntien, kuten kultasepän yhteydessä¹⁹¹ tai nimeämällä seppyyys osaksi tiettyjen henkilöiden, kuten Kalju-Grímurin, ominaisuuksia, Egilin saagassa.¹⁹²

Primääriaineistossa esiintyy myös sana *járna* (N=35) joka merkitsee varustamista tai muodossa *járna hest* hevosen kengittämistä.¹⁹³ Hevosten merkitys viikinkiaikana oli merkittävä. Hevosia käytettiin kulkuneuvoina sisämaassa, siinä missä muutoin hyödynnettiin vesiteitse liikkumista. Hevosilla oli roolinsa myös pakanallisissa rituaaleissa, joihin kuului hevosen lihan syöminen.¹⁹⁴ Yksinkertaisesti, hevonen oli tärkeä eläin ja siksi sen kengittäminenkin oli tapahtuma, joka oli mainitsemisen arvoinen. Hevosenkenkien valmistaminen toimiikin hyvänä esimerkkinä mainituista välttämättömyyksistä, joita maatilan pyörittäminen vaati.

Járna esiintyy myös merkityksessä asentaa paikalleen tai varustautua. Näissä raudalla vahvistetaan esimerkiksi erilaisia vaunujen osia sekä aseistaudutaan tai varustaudutaan. Rautavarusteet eivät myöskään kestäneet ikuisesti aikaa, vaan niitä piti myös korjailla ja aika

---

¹⁸⁸ Lyngstrøm 2011, 144-5.

¹⁸⁹ Espelund 2007, 71.

¹⁹⁰ Fischer 2012, 156-57.

¹⁹¹ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9714-25>

¹⁹² <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r11194-44>

¹⁹³ Zoëga 2004, 233.

¹⁹⁴ Loumand 2006, 131; Bourns 2018.

ajoin parannella. Aineistossa kuvataankin kilpien varustamista rautapidikkeillä ja -laatoilla tai raudan, esimerkiksi keihään kärkien irrottamista kilvistä. Raudalla myös vahvistettiin ja paranneltiin kilpiä.¹⁹⁵

Muinaisnorjalaisen kirjallisuuden perusteella seppien työ vaikuttaa olleen yksinomaan miesten ammatti.¹⁹⁶ Seppiin liitettiin erilaisia uskomuksia, sillä näillä oli raudan ominaisuuksien manipuloinnina käytössään raudan valmistamiseen liittyvää tietoa, johon muilla ei ollut pääsyä. Seppä olikin jossain määrin liminaalinen hahmo, joka erityisosaamisensa vuoksi sijoittui sekä yhteiskunnan reunamille, että sen jäseneksi. Norjalaisessa kontekstissa sepällä on arveltu olleen korkea status. Erityisesti Trøndelagin kaltaisten massiivisten raudantuotantopaikkojen ulkopuolella seppä keskittyi esineiden valmistamiseen ja korjaamiseen, ja saattoi valvoa raudan sulatusprosessia, muttei todennäköisesti osallistunut siihen itse. Näkemys sepistä miesten ammattina on niin ikään haastettu, sillä Norjasta sepän työkaluja on löytynyt myös kahdesta naisten haudasta. Toisaalta on sukupuolesta riippumatta ongelmallista määritellä, oliko haudattu henkilö seppä vain sillä perusteella, että tämän haudasta löytyi työkaluja. Työkalut olivat joka tapauksessa korkean statuksen esineitä, jotka olivat vainajan omaisuutta, tai joilla korostettiin tietyn vainajan sosiaalista asemaa. Yleensä sepän työkaluja sisältäneissä haudoissa on myös aseita sekä metsästyksen ja hevosiin liittyviä varusteita.¹⁹⁷

Muinaisnorjalaisissa mytologioissa sepän rooli lankesi edellä kuvatun myyttisen kulta-ajan jälkeen kääpiöille. Kääpiöitä pidettiin pitkään yksinomaan miehistä koostuvana rotuna. Näkemys on sittemmin muuttunut, mutta kaikki kääpiöseppät vaikuttavat kuitenkin olleen miehiä.¹⁹⁸ Kääpiöistä on mainittava vain, että nämä olivat mestarillisia raudan käsittelijöitä ja seppiä, jotka toimivat Aasajumalten aseiden ja esineiden valmistajina. Tällaisia myyttisiä esineitä ja aseita ovat esimerkiksi Oðinin aina maaliinsa lentävä *Gungrir* keihäs sekä Þórin bumerangina takaisin palaava *Mjöllnir* vasara. Snaptunin kivenä tunnetussa pyöreän mallisessa vuolukivessä, joka on löydetty Tanskan Snaptunista, on ajateltu olevan kuvattuna Loki jumala kiinni ommeltuine huulineen. Ne ompelivat kiinni kaksi kääpiöseppää, jotka joutuivat Lokin pettämäksi Snorri Eddan Skáldskaparmálistä löytyvässä tarinassa. Snaptunin kiven alaosassa on reikä, ja se on ajateltu sijoitetun niin, että palkeet on voitu ohjata sen läpäisevän reiän kautta ahjoon, lämpötilan säätelyä varten. Snaptunan kivi ei välttämättä kerro

---

¹⁹⁵ <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9159-129>

¹⁹⁶ Hall 1995, 197.

¹⁹⁷ Jørgensen 2012, 4-5, 25.

¹⁹⁸ Muinaisnorjalaisen mytologian kääpiöistä ks. esim. Mikučionis 2014.

mitään Loki jumalan ja seppien yhteydestä, eikä välttämättä ihmis- ja kääpiöseppienkään. Tarina on ilmeisesti kuitenkin ollut suosittu, sillä joku päätti koristaa ahjokivensä sen aiheilmalla. Toisaalta on ehdotettu, että viikinkiajan sepän työssä teknologian ja magian harjoittaminen olivat hitsautuneet saumattomasti yhteen, ja ahjokiven kyljessä esitetty huulet yhteen ommeltu Loki olisi symboloinut raudan manipulointiin liittyvää salatiedettä, jota ei jaettu huolimattomasti eteenpäin.¹⁹⁹

Sepän työn on ajateltu sisältäneen jossain vaiheessa myös uskonnollista ritualistiikkaa. Raudan pintakarkaisuprosessissa eli hiiletyksessä, joka vaikuttaa raudan pintalujuuteen, tarvitaan hiiltä. On ehdotettu, että osa tuosta hiilestä olisi saattanut olla peräisin ihmisten poltetuista luista.²⁰⁰ Tätä ajatusta tukevat myös arkeologiset havainnot polttohaudoista löytyneestä luuhiilestä, jonka massa ei vastaa haudassa tunnistettujen vainajien määrää, vaan luuaineista vaikuttaa useilla alueilla puuttuvan. Toisin sanoen sekä eläinten että ihmisten, poltettua hiiltynyttä luuta, on haettu suuria määriä haudoista ja siirretty jonnekin muualle.²⁰¹ Ihmisluuta on ajateltu käytetyn esimerkiksi aseiden valmistamisessa, hyödyntäen esi-isien tai sukulaisten hiiltynyttä luuta. Näin saatettiin toimia uskoen, että jotain edesmenneen vainajan henkilökohtaisesta voimasta voitiin siirtää valmistettavana olevaan esineeseen. Tällä tavoin seppä tulee kytketyksi myös osaksi kuoleman rituaaleja, olettaen että tällainen prosessi, jossa esi-isien luita käytettiin osana esimerkiksi valmistettuja miekkoja, oli todellinen.²⁰² Tällainen menettely olisi myös todennäköisesti lisännyt entisestään tällaisten suvussa kiertävien esineiden arvoa ja antoi sepille aktiivisen roolin raudan ominaisuuksien muokkaamisessa karismaattisiksi esineiksi. Kristillistyneellä ajalla 1200-luvun puolivälissä hautoihin kajoaminen kiellettiin lailla. Hautakummuille ei myöskään saanut kiivetä, eikä vainajille jutella.²⁰³ Mainituista laeista onkin luontevaa siirtyä tarkastelemaan raudan elinkaaren viimeistä vaihetta eli kuolemaa.

---

¹⁹⁹ Bergstol 2002, 78-9.

²⁰⁰ Gansum 2004.

²⁰¹ Danielsson 2008, 317-8.

²⁰² Mts. 320-21.

²⁰³ Mts. 322.

6. Raudan kuolema

6.1. *Paluu maahan*

Elinkaarensa viimeisessä vaiheessa rauta palautuu, kuvainnollisesti ilmaistuna, maahan takaisin syntysijoilleen. Raudassa onkin vahvasti läsnä myös tuonpuoleisuus, joka juontuu toisaalta sen kytköksiin maan uumeniin limoniitin muodossa, ja toisaalta esineuhreina soiden ja järvien pohjiin sekä hautaesineistön kautta jälleen maan uumeniin. Raudalla on myös aseiden muodossa potentiaalinen kyky vahingoittaa ja aiheuttaa välillisesti kuolemaa.

Kuten edellä lyhyesti mainittiin, raudannostopaikkojen ympärille tiedetään liittyneen erilaisia uskomuksia ja niissä suoritettuja rituaaleja, joiden historia kantaa pitkälle ajanlaskun alkuun. Tanskan alueella tällaisille paikoille suomaastossa on esimerkiksi upotettu ruoalla täytettyjä ruukkuja ilmeisesti uhreiksi. Soista on löytynyt n. 500 eaa. alkaen myös suomuumioina tunnettuja ihmisvainajia, joiden on epäilty liittyneen ihmisuhraukseen.²⁰⁴ Erilaisiin paikkoihin suoalueilla on tehty myös kivilatomuksia, joihin on sijoitettu erilaisia puuidoleja.²⁰⁵ Ajallisesti nämä idolit, kuten suomuumiotkin, sijoittuvat viikinkiaikaa (n.750-1050) varhaisemmalle ajalle, mutta on tiedossa, että tällaiset uhraamiseen perustuvat lahjanvaihdannan tavat jumalten ja ihmisten välillä kulkeutuivat myös viikinkiajalle.²⁰⁶ Tällaisesta toiminnasta todistavat esimerkiksi viikinkiajalle sijoittuvat kosteikkoalueiden esinelöydöt, joissa erilaisiin lampiin on upotettu suuria määriä esineitä, etupäässä aseita.²⁰⁷ Toisaalta uhritoimituksia suoritettiin myös lepytystarkoituksissa, joita tällaiset kosteikkoalueiden esineuhrit saattoivat edustaa. Viikinkiajan esikristillisille uskonnoille erilaiset uhraukseen (blót) liittyneet toimitukset olivat kuitenkin tunnuksenomaisia. Lahjanvaihdossa oli myös tyypillistä vastavuoroisuus: jumalille tarjottiin jotain, jotta saatiin jotain tilalle.²⁰⁸ Yksityiskohdat tällaisesta kosteikkoalueille sijoittuvasta toiminnasta ovat hämärän peitossa, mutta esinelöydösten runsaslukuisuus antaa viitteitä suo- ja kosteikkoalueiden merkityksestä menneisyyden ihmisen toiminnassa.

Tässä tutkielmassa hyödynnetty muinaisnorjankielinen primääriaineisto ei kerro mitään varsinaisesti raudan kuolemasta, sillä rauta ei esiinny aineistossa tällä tavoin personoituna. Aseiden muodossa rauta on kuitenkin vahingoittava ja välillisesti kuolemaa aiheuttava. Rauta ei kuitenkaan aiheuta kuolemaa itse, vaan sen tekevät aseita käyttävät

---

²⁰⁴ Ihmisuhraus on eri kulttuureissa tunnettu piirre, joka tunnetaan ainakin kivikaudelta alkaen. Ihmisuhrauksesta tarkemmin ks. Bremmer 2007.

²⁰⁵ Näistä tunnetuimpia esimerkiksi Broddenbjergin miehenä tunnettu puuidoli. Fischer 2012, 167-173.

²⁰⁶ Viikinkiajan ihmisuhrauksista ks. esim. Gotfredsen, Primeau, Frei & Jørgensen 2014.

²⁰⁷ Kosteikkoalueiden esinelöydöksistä Brittein saarilla viikinkiaikana ks. Raffield 2014.

²⁰⁸ Androshchuk 2014, 244-5.

henkilöt. Toisaalta nimetyillä aseilla oli niiden karismaattisuuden kautta myös tietty maine, joka oletettavasti kasvoi aseiden menestyksekkään käytön seurauksena. Edellä mainittu seppä kytkeytyi kuolemaan juuri valmistamiensa vahingoittavien aseiden kautta. Mikäli esitetyllä ajatuksella luuhiilen käyttämisestä osana aseiden valmistamista on perää, on tuo kytkös kuolemaan vielä ilmeisempi. Tämä kytkös yhdistää symbolisesti myös raudan ja ihmisvainajan, muuttuen karismaattiseksi esineeksi.

Primääriaineiston tarjotessa niukasti vastauksia, rautaan liittyviä uskomuksia täytyy lähestyä tässä yhteydessä tutkimuskirjallisuuden ja -artikkeleiden kautta. Seuraavaksi tarkastellaankin pääpiirteissään tyypillisiä viikinkiaikaisia hautalöydöksiä sekä rautaan liittyviä esineuhreja.

6.2. *Hautojen rauta*

Viikinkikulttuurissa harjoitettiin sekä haudatun statuksesta,²⁰⁹ että maantieteellisestä sijainnista riippuen poltto-, ruumis-, vene- sekä laiva- tai kammiohautauksia.²¹⁰ Tyypillisin hautaustapa oli polttohautaus. Se korvaantui ruumishautauksella, mitä pidemmälle kristilliselle ajalle edetään. Vene-, laiva- ja kammiohautaukset kertoivat haudatun korkeasta statuksesta.²¹¹ Kuolemaan kuuluivat oleellisena osana erilaiset käsitykset tuonpuoleisista paikoista, jotka vaihtelivat sen mukaan, kuka kuoli ja miten. Vainajien mukana haudattujen esineiden on myös oletettavasti uskottu siirtyvän vainajan käyttöön tuonpuoleisessa.²¹² Viikinki ajan hautoja arvioidaan olevan noin puoli miljoonaa, ja näistä vain murto-osaa on tähän mennessä tutkittu.²¹³

Raudasta valmistetut esineet ovat olleet oleellinen osa viikinkien hautauskulttuuria ja hautalöytöjä. Haudoista, jotka ovat esineistöltään poikkeuksellisen runsaita on löydettävissä rautaa kaikenlaisissa muodoissaan, sekä kuonana, että erilaisina esineinä. Näihin lukeutuvat erilaiset korut, riipukset ja soljet sekä muun muassa erilaiset työkalut pihdeistä vasaroihin, lukkoihin ja avaimiin sekä tulusrautoihin. Soturihaudoiksi tulkitut, yleensä myös hautanneilta runsaat haudat, sisältävät edellisten lisäksi satureiden perusvarustuksen. Yleensä

---

²⁰⁹ Vainajan status määritteli myös hautajaisissa valikoidut rituaalit, ks. Zori 2018.

²¹⁰ Vene- ja laivahautauksilla tarkoitetaan kokonaisen veneen hautaamista vainajan ja tämän omaisuuden mukana. Norjalaisen määritelmän mukaan yli viisitoista metrisistä haudatuista aluksista käytetään nimitystä laivahautaus, lyhyemmistä vastaavasti venehautaus. Tässä yhteydessä puhutaan yleisesti venehaudoista käsittäen kaikki kyseisen hautaustyyppin alukset.

²¹¹ Kammiohaudoissa vainaja haudattiin tätä tarkoitusta varten rakennettuun huoneeseen, jossa vainajan uskottiin jatkavan elämänsä kuoleman jälkeen. Viikinkiajalle tyypilliset kumparehautaukset toimivat esimerkkeinä tällaisesta hautaustavasta, toisaalta kumparehaudoista on löytynyt myös vene- ja laivahautauksia.

²¹² Viikinkien kuoleman jälkeisistä käsityksistä, ks. esim. DuBois 1999, 69-91; Price 2008 (*Belief in the past*); Steinsland 2007, 375-91.

²¹³ Price 2008 (teoksessa *Belief in the past*), 20-1.

näissä haudoissa on miekka, puukilvestä säilynyt metallikupu ja keihäs. Mahdollisesti myös kirves, nuolenkärkiä sekä veitsiä tai puukkoja. Esineiden lisäksi haudoissa on usein myös erilaisten eläinten kuten hevosten, koirien sekä siipikarjan luita.²¹⁴

Limoniitista kuumennuksen aikana irtoavaa ei-metalliperäistä kuonaa on ainakin Suomen viikinkiaikaisessa Luistarin kohteessa löytynyt merkittävässä määrin sekä naisten, että miesten haudoista. Kuonan tarkoituksellisen hautoihin sijoittamisen määrittelemisen on kuitenkin haastavaa, sillä ei voida tietää mikä osa siitä on syntynyt raudan valmistamisen tai luonnollisten prosessien seurauksena.²¹⁵ Tässä tutkielmassa muotoillun elinkaaren kannalta kuonan palauttaminen maahan yhdessä rautaesineiden kanssa symboloisi ajatusta raudan paluusta syntysijoilleen. Yhdistämällä rauta ja siitä irronnut kuona hautauksissa, kokonaisuuden osat palaavat yhteen, joka varmistaisi raudan saannin jatkossakin. Ajatus olisi looginen huomioiden, kuinka viikinkiajan ihmisten yhteisöt olivat etupäässä agraariyhteisöjä, joiden rituaalit olivat oletettavasti, ainakin joltain osin, sidottuja hedelmällisyyteen ja satokausiin eri jumalten ja yli-inhimillisten olentojen kautta.²¹⁶

Haudoista löytyy yleensä myös vaihteleva määrä laivan rakentamiseen tarkoitettuja rautavalmisteisia niittejä tai nauvoja. Tällaisten hautaa ympäröivien niittien määrästä voidaan päätellä, onko kyseessä ollut vene- tai laivahautaus.²¹⁷ Venehautauksia on kahta tyyppiä: ensimmäisessä vainaja asetetaan omaisuuksineen laivaan, joka haudataan kokonaisuudessaan.²¹⁸ Toisessa edellinen kokonaisuus ensin poltetaan, jonka jälkeen tuhkat siirretään erikseen määrättyyn hautapaikkaan. Jälkimmäisestä tavasta käytetään nimitystä polttovenehautaus, ja se on Skandinavian alueella hieman venehautausta yleisempää. Polttovenehautauksissa vainajista jää jäljelle yleensä hampaat sekä raudasta tai muusta metallista valmistetut esineet sekä veneen rautaniitit. Polttohaudauksen jälkeen, kun vainajan jäännökset on siirretty hautaan, paikka saatetaan merkata laivan muotoa jäljittelevillä kivilatamuksilla, jotka merkkavat hautojen paikan maanpinnan tasolla.²¹⁹ Yleensä polttamattomat venehaudat on haudattu syvälle maahan, poikkeuksena on kuitenkin esimerkiksi Viron rannikolta Salmesta löydetty venehaudat, jotka sijoittuvat hieman

---

²¹⁴ Yleiskatsaus viikinkien haudoista ja esinelöydöistä Skandinavian alueella ks. Price 2015, 350-6, 371-5; Price 2008 (teoksessa *Belief in the past*), 149-53.

²¹⁵ Lasten haudoissa kuonan esiintyminen on harvalukuisempaa. Ks. Shepherd 1997.

²¹⁶ Ks. DuBois 1999, 54-58.

²¹⁷ Yleisen määritelmän mukaan, noin sata niittiä merkitsee hyvin todennäköisesti venehautaa. Schönback 1980, 112.

²¹⁸ Tällainen on esimerkiksi kuuluisa Osebergin venehauta Norjasta. Polttamattomia venehautoja on löydetty erityisesti Norjasta, mutta myös Ruotsista ja Tanskasta. Osebergin venehaudasta tarkemmin ks. Sjøvold 1971.

²¹⁹ Kivilatamukset ovat laivan muotoa jäljitteleviä kiviasetelmia, jotka merkitsevät hautapaikkoja hautausmaalla. Yksi tällainen paikka on esim. Tanskan Aalborgissa sijaitseva Lindholm Højen hautausmaa, jossa jokaista polttohaudausta koristavat kivilatamukset. Ks. Ramskou 1976.

viikinkiaikaa varhaisemmalle ajalle.²²⁰

Viikinkien hautauskulttuuria on tutkittu myös rituaalisen draaman näkökulmasta. Hautausmaalla sijaitsevien hautojen on ajateltu linkittyneen toisiinsa niissä esiintyneiden hautilöydösten perusteella. Hautojen keskinäistä suhdetta kuvastaa esimerkiksi jonkin esineen tai eläimen osan löytyminen seuraavasta haudasta, sen puuttuessa ensimmäisestä. Hauta-annit pirstoutuvat useiden hautojen välille, mutta muodostavat eheän kokonaisuuden tarkasteltaessa niitä yhdessä ja tulevat tällä tavoin yhteen sidotuiksi. Tällaista tapahtumaa todisti esimerkiksi mainittu Ibn Fadlan, joka osallistui Volgalla rusien päällikön venepolttohautaukseen.

Hautajaiset vaikuttivat noudattavan tietynlaista rituaalista kaavaa, johon jokainen hautajaisvieras pääsi osalliseksi.²²¹ Viikinkiajan venehautauksista jokainen on erilainen ja niissä kaikissa on käytetty erilaista hautaesineistöä ja eläimistöä, joka on aseteltu hautoihin eri tavoin. Onkin ehdotettu, että hautajaiset toimivat näyttämöinä, joissa viikinkiajan ihmiset aktiivisesti osallistuivat erilaisiin hautajaisrituaaleihin sitoen elävät ja kuolleet osaksi jaettua sosiaalista todellisuutta. Tällaiset rituaaliset draamat ulottuivat mahdollisesti venehautauksista myös tavallisiin poltto- ja ruumishautauksiin. Hautoja maan pinnalla koristaneet kivilatomukset taas saattoivat toimittaa jonkinlaista virkaa itse hautajaistilaisuuksissa, toimien mahdollisina tiloina, joissa hautajaisrituaalit suoritettiin.²²²

Raudan kuoleman kannalta kiinnostava erityispiirre liittyy aseisiin ja näiden taivutettuihin tai jollain tapaa vahingoitettuihin teriin tai muihin osiin. Erilaisilta kosteikkoalueilta löytyneitä esineuhreiksi tulkittuja löydöksiä tarkastellaan seuraavaksi.

6.3. Rituaalien rauta

Raudan yhteys kuolemaan tulee esille erilaisissa esinelöydöksissä, jotka ovat peräisin viikinkiajalta ja sitä edeltävältä varhaisemmalta rautakaudelta.²²³ Tällaisiksi luokitellaan viikinkiaikaiset poltto- ja ruumishautoista löytyneet aseet sekä erilaiset kosteikkoalueiden esineupotukset, joissa on jonkinlaisia väkivallan merkkejä. Hautojen aseita ja kosteikkoalueiden esineupotuksia yhdistää nimenomaan se, että kumpienkin löydösten joukosta löytyy aseita, joita on jollain tapaa vahingoitettu. Tämä vahingoittaminen näkyy erityisesti aseiden terien taivuttamisena, vääntämisenä tai murjomisena, joka on suoritettu ennen aseiden hautaamista. Miekoissa ja keihäissä terät on saatettu taivuttaa ympäri niin, että

---

²²⁰ Salmen venehaudat poikkeavat monella tapaa Skandinavian alueen venehautoista, ja vaikuttaisi, että ne on haudattu kiireessä. Salmen venehautoista tarkemmin ks. Peets, Allmäe, & Maldre 2010.

²²¹ Kuvaus päällikön hautajaisista ks. Montgomery 2000, 12-21. Tiivistelmä hautajaisten tapahtumista ks. Price 2008 (teoksessa *Belief in the past*), 153-56.

²²² Price 2008 (teoksessa *Belief in the past*), 156-61.

²²³ Tapa on tunnettu pitkin Eurooppaa jo pronssikaudelta. Aannestad 2018, 149.

niiden kärki osoittaa asean kantaosaan tai terä on väännetty spiraalimaiseen tai haitarimaiseen muotoon.²²⁴ Tämän aikaan saaminen on todennäköisesti vaatinut sekä työkaluja, että osaamista. Rauta on mahdollisesti täytynyt kuumentaa ja takoa muotoonsa.²²⁵

Tällaisten tuhottujen aseiden ilmiölle on esitetty monia mahdollisia tulkintoja. Kosteikkoalueilla esiintyvien esineuhrien tapauksessa aseet on nähty osana ihmisten ja jumalten välistä lahjanvaihtoa, kun taas viikinkiajan haudoissa tuhotut aseet yhdistetään useimmiten ajatukseen aseiden rituaalisesta tappamisesta. Rituaalinen tappaminen on järkeenkäypää, jos sitä ajatellaan karismaattisiin esineisiin liittyvien yli-inhimillisten uskomusten näkökulmasta. Näitä esineitä olivat esimerkiksi nimetyt aseet, joita sivuttiin raudan elämää aseena koskevassa luvussa aiemmin. Viikinkien käsityksissä aseiden rituaalisen tappamisen on ehdotettu varmistavan kyseisen asean päätyminen sen omistavan vainajan käyttöön tuonpuoleisessa.²²⁶ Tällöin olisi kuitenkin luontevaa olettaa myös muissa hautalöydöissä olevan merkkejä samanlaisesta vahingoittamisesta, jota ei kuitenkaan ole havaittavissa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Aseiden vahingoittaminen vaikuttaakin rajoittuvan suurimmaksi osaksi erilaisiin aseisiin.²²⁷ Yksi syy tuhoamisella voi olla siinä, että tällaiset aseet olivat niiden omistajien kuoltua edelleen potentiaalisesti vaarallisia, sillä ne toimivat eräänlaisina astioina, joihin suvun karismaattinen voima oli varastoitunut. Aseiden rituaalinen tappaminen saattoi tähdätä niin ikään myös asean tekemiseen vaarattomaksi. Toisaalta viikinkiajan loisteliaimmat aseet olivat kalliita statusesineitä ja usein tuontitavaraa Manner-Euroopasta, joten niiden tuhoaminen oli mielekästä, sillä näin estettiin niiden päätyminen vieraisiin käsiin. Aseiden tuhoaminen poisti kyseisen asean aktiivisten esineiden kierrosta, joka saattoi kasvattaa entisestään muiden vastaavien aseiden karismaa. Olivat syyt aseiden rituaaliselle tappamiselle sitten mitkä hyvänsä, kyseessä oli todennäköisesti hyvin monisyinen ilmiö, jossa yhdistyivät erilaiset tuonpuoleiseen liittyvät uskomukset sekä hautajaistapahtumaan liittyvät rituaalit. Aseiden tuhoaminen vaikutti olleen myös erityisesti eliitin harjoittamaa toimintaa.²²⁸ Sitä tarkasteltaessa on huomioitava eri alueilla vallinneiden hautaustapojen ja hautajaisrituaalien vaihtelu.

---

²²⁴ Osa teristä jäljittelee myös S ja U kirjainten muotoa. Mts. 151.

²²⁵ Aannestad 2018, 147-8.

²²⁶ Mts. 149.

²²⁷ Ainoassa viikinkiajalta peräisin olevassa Gjermundbun kypärälöydössä oli myös viitteitä tarkoituksellisesta vahingoittamisesta, tämän tarkoituksellisuudesta ei kuitenkaan ole täyttä varmuutta. Rituaalisesti tuhotuista aseista ei myöskään ole tehty seikkaperäistä ja kattavaa tutkimusta, mutta viikingeillä ilmiö vaikuttaisi esiintyvän nimenomaan sotureiden kontekstissa. Mts. 149, 152, 165.

²²⁸ Mts. 160.

Erilaisiin kosteikkoalueisiin, kuten järvien, soiden ja lampien esinelöytöihin ei useimmiten ole enää viikinkiajalle tultaessa katsottu liittyvän erityistä ritualistiikkaa. Viikinkiajalta säilyneiden, suurehkojen ympäri Skandinaavia ja Eurooppaa löytyneiden hopealöydösten on katsottu edustavan pikemminkin aarrekätköjä, kuin rituaalitoimintaa. On kuitenkin ehdotettu, että merkittävä osa näistä löydöksistä ei ollut tarkoitettu otettavaksi käyttöön uudestaan, joten ajatus näihin esineupotuksiin liittyvästä ritualistiikasta pysyy. Raudasta valmistettujen aseiden ja esineiden kannalta kosteikkoalueet ovat huonoja säilömään rautaa, joka ruostuu ja hajoaa vähitellen ympäröivään veteen. Ajatus aseiden ruostumisesta näillä alueilla, ei myöskään tue ajatusta, että kosteikkoalueet olisivat toimineet aseiden väliaikaisena säilytyspaikkana, josta ne olisi palattu myöhemmin noutamaan.²²⁹ Tavat, joilla esineet on laskettu kosteikkoihin viittaavat myös siihen, että niiden parissa on käytetty huolellisuutta ja aikaa. Kosteikkoalueita koskeva sanasto muinaisnorjankielisessä kirjallisuudessa on myös merkittävä, joten tällaisten paikkojen valikoituminen erilaisten rituaalien näyttämöiksi saa tukea myös tekstilähteistä.²³⁰

Osa kosteikkoihin upotetuista rautaesineistä ovat jokapäiväisiä käyttöesineitä ja maatilalan pyörittämiseen vaadittavia tarvevälineitä, muun muassa työkaluja, hioinkiviä, rahaa, koruja ja lukkoja avaimineen. Näiden joukossa on myös sepän työkaluja, jotka sitovat jälleen kerran sepän osaksi erilaisia rituaaleja, joita on mahdollisesti liittynyt tällaisiin esineuhreihin. Kosteikkoalueet, kuten jokien tai järvien törmät, edustivat mentaalisella tasolla eräänlaisia liminaalisia yhteisön raja-alueita eli samoja alueita, joilla sepän ajateltiin työskentelevän.²³¹ Sepän työkalujen on saatettu ajatella olevan aseiden tavoin karismaattisesti varautuneita. Tällaisissa työkaluissa ja aseissa vaikuttava karismaattinen voima on peräisin niitä käyttäneiltä henkilöiltä, joiden voimaa ne toisaalta edustavat *pars pro toto* periaatteella,²³² samalla kun ovat oman voimansa ilmentymiä. Niitä käyttäneen sepän kuollessa, työkaluja ei voitu enää käyttää sillä niiden katsottiin osallistuneen mahtavien esineiden valmistamiseen nimenomaan tietyn sepän toimesta. Seppä ja tämän valmistamat esineet tulivat näin sidotuiksi yhteen.²³³

Viikinkiajan Englannissa oli nähtävissä jopa kasvua tällaisten kosteikkoihin sijoitettujen esineuhrien määrässä. Tämä on ymmärrettävää, osana viikinkien valtaamille

---

²²⁹ Lund 2008, 55-6.

²³⁰ Mts. 57-8.

²³¹ Mts. 56, 62.

²³² Magian lainalaisuuksiin kuuluva periaate, jossa osa edustaa kokonaisuutta. Sepän työkalu seppää ja ase soturia.

²³³ Mts. 66.

alueille suuntautunutta muuttoliikettä sekä näiden alueiden ylläpitämiseen liittyvää sodankäyntiä. Englannin tapauksessa on ehdotettu, että kosteikkoalueille sijoitetut esineuhrit olivat osa viikinkien aktiivista pyrkimystä muokata uuden asuinpaikan rituaalinen maisema entisiä Skandinavian alueella sijainneita kotiseutuja vastaavaksi.²³⁴

---

²³⁴ Raffield 2014, 634, 651.

7. Keskustelua

7.1. Yhteenveto

Tässä tutkielmassa tarkasteltiin rautaan liittyviä uskomuksia viikinkiajalla. Siinä lähdettiin liikkeelle oletuksesta, että tutkimalla muinaisnorjalaisessa aineistossa esiintyvää rautaan liittyvää sanastoa, voitaisiin mahdollisesti valottaa myös rautaan materiaalina liittyviä uskomuksia. Rautaa käsittelevän muinaisnorjankielisen sanaston tukena hyödynnettiin esinebiografiasta ammennettua ajatusta esineiden elämäkerroista. Esinebiografia käsittelee tavallisesti esineiden elämäkertoja, mutta tässä yhteydessä ajatus raudan elinkaaresta laajennettiin kattamaan myös tämän esinemuotoa edeltävä syntymä kosteikkoalueiden raaka-aineena eli limoniittina. Varsinaisen elämänsä rauta sai vasta erilaisina esineinä, joiden hautaaminen tai rituaalinen vahingoittaminen myös merkitsi raudan kuolemaa. Tässä kontekstissa rautaa käsiteltiin sen syntymän, elämän ja kuoleman näkökulmista.

Valittujen hakusanojen anti rautaan liittyvien uskomusten kuvaajana osoittautui kuitenkin niukaksi. Rauta esiintyi aineistossa hyvin arkipäiväisissä käyttöyhteyksissä, eikä siihen materiaalina per se, vaikuttanut liittyvän yli-inhimillisiä uskomuksia. Raudan myyttistä syntyä Kalevalaisessa perinteessä vastanneita katkelmia ei muinaisnorjankielisestä aineistosta löytynyt. Rauta mainittiin kuitenkin osana erilaisia myyttisiä kertomuksia, joista Snorrin mainitsema jumalten metallien käsittelytaidon menettäminen jättiläisnaisten saapumisen johdosta on ollut ilmeisesti tärkeä ja mainitsemisen arvoinen tapahtuma, joskaan tarinan yksityiskohdat eivät ole tiedossa. Kiinnostava yhteys edelliseen muodostuu myös myyttisestä rautametsästä, jota asuttivat niin ikään jättiläisnaiset. Raudalla ja jättiläisnaisilla on mitä ilmeisimmin ollut jonkinlainen yhteys, ja rautaan vaikuttaa liittyvän ajatus toiseudesta, jota rakennettiin tällaisen myyttisen, ihmisten asuinsijojen ulkopuolelle sijoitetun, rautametsän kautta. Rautametsä oli myyttisten petojen ja jättiläisten asuinpaikka, ja sellaisena ihmisasumuksille täysin vastakkainen. Tarina Balderin kuolemasta on aineiston ainut kertomus, jossa rauta esiintyy personoituna hahmona, jonka kanssa on mahdollista keskustella. Tässäkään kohtaa yksityiskohtaisempaa tietoa ei ole saatavilla. Snorri mainitsee raudan erotettuna muista metalleista mahdollisesti siitä syystä, että rauta on ollut merkittävä materiaali jo viikinkiaikaa edeltäneiltä ajoilta lähtien ja sen vahingoittavat ominaisuudet aseiden muodossa ovat ilmeisiä. Se on siis ansainnut erityismaininnan.

Muutoin rautaan liittyvillä yli-inhimillisillä uskomuksilla on enemmän tekemistä sen parissa toimineiden henkilöiden kuten berserkkien ja seppien kanssa, kuin raudan itsensä kanssa. Myyttiset berserkkisoturit vaikuttivat olevan immuuneja rauta-aseiden kyvyille leikata,

viiltää ja pistää. Näillä oli myös kyky tylsyttää rauta-aseita katseellaan, tehden niistä käyttökelvottomia. Ihmisoppiin liittyi myös erilaisia uskomuksia ja taitava seppä nautti yhteisössään todennäköisesti korkeaa statusta. Myyttisessä kontekstissa kääpiöt toimivat seppinä ja laadultaan parhaimpien esineiden ja aseiden valmistajina. Ihmis- ja kääpiöseppiä yhdistivät raudasta valmistetut nimetyt aseet, joista osaan oli varastoitunut jotain edesmenneiden esi-isien tai lähiomaisten karismasta, aseet valmistaneen sepän työn kautta. Toisaalta aseet vaikuttivat olevan kallisarvoisia esineitä ja laadukkaimmat miekat olivat useimmiten tuontitavaraa. Ne erosivat yksityiskohtaisuudellaan ja koristeluillaan huomattavasti muista aseista. Niiden nimeäminen oli mielekästä, paitsi siitä näkökulmasta, että ne olivat poikkeuksellisia esineitä, myös siksi että ne saattoivat kasvattaa omaa mainettaan niiden omistajan rinnalla. Rauta vaikuttaakin tulevan tällaisten yli-inhimillisten, karismaattisten uskomusten piiriin nimenomaan elinkaarensa keskivaiheessa, saadessaan elämänsä valmistettujen esineiden kautta. Tässäkin yhteydessä nuo uskomukset tosin vaikuttavat olevan sidoksissa pikemmin aseisiin varastoituneisiin karismaattisiin ominaisuuksiin, kuin varsinaisesti rautaan valmistusmateriaalina.

Kuolemaan rauta kytkeytyi taas osana erilaisiin hautajaismenoihin ja uhritoimituksiin liittyvää ritualistiikkaa. Siinä aseeseen varastoituneen karisman ajateltiin mahdollisesti vapautuvan aseiden rituaalisella surmaamisella, tai taustalla saattoi olla halu muutoin varmistaa, että ase olisi ainakin käyttökelvoton, jos joku sen kanssa tulisi tekemisiin. Varsinaista syytä tällaiselle aseiden vahingoittamiselle ei tiedetä, mutta tapa kytkeytyy hyvin todennäköisesti jollain tapaa viikinkien hautajaisrituaaleihin tai vastavuoroisen lahjanvaihdon ideoihin. Rauta palautui osana hautauksia tai kosteikkoalueiden esineuhreja takaisin synnyinsijoilleen. Raudan kuolema päätti symbolisella tasolla raudan elinkaaren ja sen palautuminen maahan varmisti, että rautaa olisi saatavilla jatkossakin.

Kuten jo todettua, hyödynnetyn aineiston perusteella rautaan ei materiaalina vaikuttanut, edellä kuvattuja jumaltarustoja tai myyttisiä hahmoja lukuun ottamatta, liittyneen yli-inhimillisiä uskomuksia vaan uskomukset olivat sidoksissa raudan kanssa tekemisissä olleisiin henkilöihin tai nimettyihin aseisiin. Rautaan liittyvien uskomuksien rekonstruointiin tässä tutkielmassa käytetyn aineiston pohjalta liittyy kuitenkin monia ongelmia. Ensinnäkin lähteiden paikantaminen viikinkiajalle on vaikeaa niiden myöhemmän kirjoittamisajankohdan vuoksi. Toisekseen muinaisnorjalaisessa mytologiassa kuvattujen kertomusten perusteella on vaikeaa vetää luotettavia johtopäätöksiä viikinkiajan uskomuksista, sillä kyseessä ovat kuitenkin myyttiset kertomukset. Kolmanneksi ja ehkä tärkeimpänä, tässä tutkielmassa valittu rautaa käsittelevä aineisto osoittautui lähemmässä tarkastelussa lopulta liian suppeaksi, jotta

rautaan liittyviä uskomuksia pystyttäisiin uskottavasti kartoittamaan. Aineiston käyttökelpoisuuden niukkuus viikinkiajan uskomusten kuvaajana aiheutti tutkielman tasapainossa muutoksen. Tämän johdosta alun perin primääriaineiston tueksi suunniteltu tutkimuskirjallisuus vaikuttaa nousevan tutkielmassa muinaisnorjankielistä aineistoa keskeisempään asemaan. Primääriaineiston rooli muuttuu pikemminkin tutkimuskirjallisuuden huomioita tukevaksi, ankkuroimalla ne muinaisnorjankieliseen aineistoon. Jatkotutkimus olisi tarpeen, jotta rautaan liittyviä uskomuksia voitaisiin ymmärtää kattavammin.

7.2. Jatkotutkimusaiheita

Rautaan liittyvää tutkimusta olisi tarpeellista jatkaa saavuttaaksemme ilmiöstä seikkaperäisemmän ymmärryksen, joka auttaisi täydentämään kokonaiskuvaa viikinkiajan ihmisten uskomusmaailmasta.

Esinebiografinen lähestymistapa toimi tässä tutkielmassa hyvänä lähtökohtana, ja se olisi hyödynnettävissä myös jatkotutkimuksen raameina. Kokonaiskuvan kannalta raudan käsitteleminen syntymän, elämän ja kuoleman kautta sekä ihmisen ja raudan kanssaelämisen näkökulmasta ovat kehityskelpoisia tapoja rakentaa narratiivia raudan merkityksestä viikinkiajan ihmisille.

Raudannostopaikkoihin ja esineuhrauksiin liittyvä ritualistiikka tällaisena erilaisilla kosteikkoalueilla tapahtuvana toimintana, sitoo raudan syntymän ja kuoleman symbolisesti yhteen. Rauta syntyy kosteikkoalueiden maanalaisissa raudannostopaikoissa ja kuolemassaan palautuu niihin takaisin. Samalla varmistetaan raudan kiertokulku materiaalina. Viikinkiajan ihmisten suhdetta jumaliin ja erilaisiin luonnonhenkiin tulisi kartoittaa tarkemmin tutkimalla rautaa osana lahjanvaihdon ja esineuhrauksen prosesseja.

ONP tarjosi tämän tutkielman kannalta riittävän aineiston, mutta jatkotutkimuksessa hakusanakantaa olisi syytä laajentaa. Aineistoon lisättäisiin muun muassa aseita yksilöiviä nimiä kuten miekka *sverð*, keihäs *spjót*, kirves *øx* ja veitsi *kníf*. Myös nimettyjä aseita pitäisi lähestyä näiden nimiä koskevilla täsmällisillä sanahauilla. Selkeä fokusoituminen aseisiin olisi jatkotutkimuksessa perusteltua, sillä raudalla vaikuttaisi olevan elinkaarensa keskivaiheessa elämänä suurin edustavuus. Aseet vaikuttavat myös olevan karismaattisten ominaisuuksiensa ansiosta muita esineitä latautuneimpia erilaisilla uskomuksilla.

Aineistoon tulisi sisällyttää myös sekä skaldirunous, riimukirjoitukset että keskiajan latinankielinen kirjallisuus. Tämän tutkielman pohjalta voidaan kuitenkin tehdä varovainen huomio siitä, ettei yksistään kirjallisen lähdeaineiston laajentaminen merkittävässä määrin

lisää tietoa rautaan liittyvistä yli-inhimillisistä uskomuksista, mutta se auttaisi kuitenkin täydentämään kokonaiskuvaa sen merkityksestä raaka-aineena. Kirjallista aineistoa tuleekin siksi yhdistää arkeologiseen aineistoon, joka korostaisi raudan fyysisyyden merkitystä ja materiaalisen kulttuurin roolia työssä. Mahdollisia yli-inhimillisiin uskomuksiin liittyviä seikkoja tulisi myös tarkastella viikinkiaikaa koskevan uskontohistoriallisen tutkimuksen perinteestä nousevien näkökulmien valossa.

Hautojen ja kosteikkoalueiden aseet, joissa on merkkejä tarkoituksellisesta vahingoittamisesta, tulisi tutkia systemaattisesti. Näiden aseiden metallurgisia ominaisuuksia pitäisi tarkastella, jotta voitaisiin mahdollisesti selvittää näiden aseiden laatua tai valmistustapoja koskevaa tietoa sekä niiden sijoittumista suhteessa saman alueen muihin aseisiin, joissa ei ole merkkejä vahingonteosta. Mikäli aseiden vahingoittaminen koski vain laadukkainta osaa aseista ja niihin kuuluva ritualistiikka oli varattu vain eliittisotureille, näihin rituaaleihin liittyvää vaihtelua olisi mahdollista kartoittaa vertailemalla eri alueiden vahingoitettujen aseiden löytöpaikkoja. Näin saataisiin mahdollisesti uutta tietoa eri alueiden hautauskäytänteiden eroavaisuuksista sekä eliittisoturien hautojen sijainnista alueittain.

8. Lähteet ja kirjallisuus

8.1. Primääri- ja käännöslähteet

Dictionary of Old Norse Prose (ONP) <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?o>

Diplomatarium Norvegicum (c1700): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r6508-135>

Diplomatarium Norvegicum (c1700): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7672-413>

Edda Snorra Sturlusonar (c1300-1350): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c328822>

Edda Snorra Sturlusonar (c1300-1350): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r10243-69>

Egils saga Skalla-Grímssonar (c1330-1370): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r11194-44>

Eindriða þátr ok Erlings (c1387-1395): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c332057>

Grettis saga Ásmundarsonar (c1500): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7369-132>

Gunnlaugs saga ormsstungu (c1300-1350): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7499-19>

Hendriks saga ok Kúningúndísar (c1530-1540): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r7619-56>

Jómsvíkinga saga (c1275-1300): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8578-35>

Karlamagnúss saga (c1400): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8682-337>

Karlamagnúss saga (c1450-1500): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8683-511>

Konungs skuggsjá (c1275): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c329088>

Konungs skuggsjá (c1500-1550): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c332164>

Kristinn rétrr Jóns erkibyskups (hinn nýi) (c1300-1350):

<https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c791504>

Króka-Refs saga (c1450-1500): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?c328894>

Landsløg & réttarbótr (c1320): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r8774-115>

Mírmants saga (c1450-1500): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9159-129>

Óláfs saga helga (c1250-1300): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9441-574>

Óláfs saga Tryggvasonar (c1250-1275): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9546-217>

Ólkofra þátr (c1330-1370): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r11100-83>

Réttarbótr Eiríks Magnússonar (c1305-1320): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9705-14>

Réttarbótr Eiríks Magnússonar (c1305-1320): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9705-14>

Réttarbótr Eiríks Magnússonar (c1350 & c1375-1400): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r9714-25>

Sturlunga saga (c1696): <https://onp.ku.dk/onp/onp.php?r10484-139>

- Brodeur, Arthur Gilchrist. (1916). "Snorri Sturluson. The Prose Edda". New York: The American Scandinavian Foundation.
- Finlay, A., & Faulkes, A. (2011). Snorri Sturluson, Heimskringla I: the beginnings to Óláfr Tryggvason. Viking Society for Northern Research.
- Finlay, A., & Faulkes, A. (2014). Heimskringla II. Óláfr Haraldsson (the Saint). Viking Society for Northern Research.
- Finlay, A., & Faulkes, A. (2015). Snorri Sturluson, Heimskringla III. From Magnús Ólafsson to Magnús Erlingsson. Viking Society for Northern Research.
- Hight, G. H. transl. (1914). "Grettir's saga". Icelandic Saga Database, Sveinbjorn Thordarson (ed.), URL = http://www.sagadb.org/grettis_saga.en2
- Montgomery, James E. (2000). trans." Risālat Ibn Faḍlān ed. by Saml Dahhān (Damascus, 1959), 'Ibn Fadlān and the Rūsiyyah' Journal of Arabic and Islamic Studies 3: 1-25.
- Sturluson, S., & Eiriksson, L. (2004). Egil's Saga: Penguin Classics. Penguin UK.
- Tjomsland, A. (1951). "The saga of Hrafn Sveinbjarnarson. Islandica XXXV." Ithaca, NY: Cornell University Press.

8.2. Web-lähteet

- Avoim Kalevala SKS: <http://kalevala.finlit.fi/items/show/27>
- Geologia.fi: <http://www.geologia.fi/index.php/glossary/limoniitti/>
- Lexico tietosanakirja: <https://www.lexico.com/definition/ragnarok>
- Suomalainen sanasto- ja ontologiapalvelu Finto: <http://finto.fi/yso/fi/page/p38063>

8.3. Kirjallisuus

- Aalto, Sirpa. (2009). Islantilaiset saagat historiantutkimuksen lähteinä. Lahtinen, Anu, Marko Lamberg, ja Susanna Niiranen. *Keskiajan Avain*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 66-75.
- Aalto, Sirpa, ja Kirsi Kanerva. (2019). *Johdatus Saagakirjallisuuteen*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.

- Aalto, Sirpa. (2019). *Jómin Saaren Viikinkien Saaga*. Kemi: Atrain&Nord.
- Aannestad, Hanne Lovise. (2018). Charisma, violence and weapons. In *Vedeler, Marianne, Ingunn Marit Røstad, Siv Kristoffersen, and Ann Zanette Tsigaridas Glørstad. Charismatic Objects: From Roman Times to the Middle Ages*. 1st edition. Oslo: Cappellen damm: 147-166.
- Andren, Anders, Kristina Jennbert, and Catharina Raudvere. (2006). *Old Norse Religion in Long-term Perspectives: Origins, Changes, and Interactions*. Lund, Sweden: Nordic Academic Press.
- Androshchuk, Fedir. (2014). *Viking Swords: Swords and Social Aspects of Weaponry in Viking Age Societies*. Stockholm: Statens historiska museum.
- Androshchuk, Fedir. (2009). Vikings and farmers: some remarks on the social interpretation of swords and long-distance contacts during the Viking Age. In *Olausson, L. Holmquist, and Michael Olausson. "The martial society." Aspects of warriors, fortifications and social change in Scandinavia*. 93-104.
- Appadurai, Arjun (2013) & American Council of Learned Societies, Ethnohistory Workshop, Symposium on the Relationship between Commodities and Culture. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Arwidsson, Greta, ja Gösta Berg. (1983). *The Mästermyr Find: A Viking Age Tool Chest from Gotland*. Stockholm: Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad.
- Ashman Rowe, Elizabeth & Harris, Joseph. (2007). Short Prose Narrative (Þáttir). In *McTurk, Rory. A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Malden; Oxford: Blackwell. 462-478.
- Barrett, James H. (2008). "What caused the Viking age?." *antiquity* 82, no. 317: 671-685.
- Berger, Arthur Asa. (2009). *What Objects Mean: An Introduction to Material Culture*. Walnut Creek, California: Left Coast Press.
- Bergstol, J. (2002). "Iron technology and magic in Iron Age Norway." *BAR International Series* 1061: 77-82.
- Bourns, Timothy. (2018). "Meat and Taboo in Medieval Scandinavian Law and Literature." *Viking and Medieval Scandinavia* 14: 61-80.
- Bowles, Graham, Rick Bowker, and Nathan Samsonoff. (2011). "Viking Expansion and the Search for Bog Iron." *PlatForum* 12: 25-37.
- Bremmer, Jan N. (2007). "Human sacrifice: a brief introduction." *The Strange World of Human Sacrifice*. Leuven: Peeters: 1-8.

- Brink, Stefan. (2007). "How uniform was the Old Norse religion?" *Learning and understanding in the old Norse world: Essays in honour of Margaret Clunies Ross* 18: 105-136.
- Clunies Ross, Margaret. (2018). *The Pre-Christian Religions of the North: Research and Reception. Volume 1, From the Middle Ages to C. 1830*. Turnhout: Brepols.
- Clunies Ross, Margaret. (2018). *The Pre-Christian Religions of the North: Research and Reception. Volume 2, From C. 1830 to the Present*. Turnhout: Brepols.
- Danielsson, Ing-Marie, B. (2008). Bodies and identities in the Scandinavian late Iron Age. *Prehistoric Europe: theory and practice*.
- Davidson, Hilda Roderick Ellis. (1962). *The Sword in Anglo-Saxon England*. Oxford: Clarendon Press. 312-329.
- Dennis, Andrew, Peter G. Foote, ja Richard Perkins. (2006). *Laws of Early Iceland: Grágás, the Codex Regius of Grágás, With Material from Other Manuscripts. I*. Winnipeg [Man.]: University of Manitoba Press.
- Dennis, Andrew, Peter Godfrey Foote, ja Richard (Richard M.) Perkins. (2000). *Laws of Early Iceland: Grágás II: The Codex Regius of Grágás, With Material from Other Manuscripts*. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.
- Dugmore, Andrew J., Christian Keller, and Thomas H. McGovern. (2007). "Norse Greenland Settlement: Reflections on Climate Change, Trade, and the Contrasting Fates or Human Settlements in the North Atlantic Islands." *Arctic Anthropology* 44, no. 1: 12-36.
- DuBois, Thomas Andrew. (1999). *Nordic Religions in the Viking Age*. Philadelphia (Pa.): University of Pennsylvania Press.
- Eilu, Pasi & Boyd, Ron & Hallberg, Anders & Korsakova, Margarita & Krasotkin, Stanislav & Nurmi, Pekka & Ripa, Magnus & Stromov, Victor & Tontti, Mikko. (2012). Mining history of Fennoscandia. *Mineral Deposits and Metallogeny of Fennoscandia; Geological Survey of Finland: Espoo, Finland*, 53, 19-32.
- Einarson, Leif. (2011). "Re-forging the smith: an interdisciplinary study of smithing motifs in *Völuspá* and *Völundarkviða*."
- Espelund, A. (2007). "Ancient ironmaking in Iceland, Greenland and Newfoundland." *Archaeologia Islandica* 6: 48-73.
- Espelund, Arne. (2006). "Pit metallurgy." *Metallurgija* 12, no. 2-3: 155-164.
- Eriksson, Gösta A. (1960). "Advance and Retreat of Charcoal Iron Industry and Rural Settlement in Bergslagen." *Geografiska Annaler* 42, no. 4: 267-84.
- Fischer, Christian. (2012). *Tollund Man: Gift to the Gods*. Stroud: History.

- Foxhall Forbes, Helen. (2016). *Heaven and Earth in Anglo-Saxon England: Theology and Society in an Age of Faith*. London, [England]; New York, New York: Routledge.
- Frog, toimittaja, Joonas Ahola, ja Clive Tolley. (2014). *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Frog, Mr. (2018) "Understanding Embodiment through Lived Religion: A Look at Vernacular Physiologies in an Old Norse Milieu." In *Old Norse Mythology, Materiality and Lived Religion*. Stockholm University Press. 269-296.
- Gansum, Terje. (2004). "Role the Bones – From Iron to Steel." *Norwegian Archaeological Review* 37, no. 1: 41-57.
- Gotfredsen, Anne Birgitte, Charlotte Primeau, Karin Margarita Frei, ja Lars Jørgensen. (2014). "A Ritual Site with Sacrificial Wells from the Viking Age at Trelleborg, Denmark." *Danish Journal of Archaeology* 3, no. 2: 145-163.
- Gustin, Ingrid. (2016) "Elites, networks and the Finnish connection in Birka." *New Aspects on Viking-age Urbanism c. AD: 750-1100*. 49-61.
- Hall, M. E. (1995). "Viking Age Ironworking: The Evidence from Old Norse Literature". *Kroeber Anthropological Society Papers*, 78: 195-203.
- Hall, Richard, ja Veli-Pekka Ketola. (2007). *Matka Viikinkien Maailmaan*. [Helsinki]: Multikustannus.
- Hampton, Valerie Dawn. (2011). "Viking age arms and armor originating in the Frankish Kingdom." *The Hilltop Review* 4, no. 2: 36-44.
- Hedeager, Lotte. (1992). *Iron-Age Societies. From Tribe to State in Northern Europe, 500 BC to AD 700*. Oxford.
- Ian Miller, William. (1988). "ORDEAL IN ICELAND." *Scandinavian Studies* 60, no. 2: 189-218.
- Immonen, Visa. (2016) "Sotkuinen aineellisuus: Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen." *Historiallinen Aikakauskirja* 114, no. 2: 190-200.
- Jørgensen, Roger. (2012). "The social and material context of the Iron Age blacksmith in North Norway." *Acta Borealia* 29, no. 1: 1-34.
- Knutson, Sara Ann. (2019). "The Materiality of Myth." *Temenos-Nordic Journal of Comparative Religion* 55, no. 1: 29-53.
- Kopytoff, Igor. (2013). The cultural biography of things: commoditization as process. In Appadurai, Arjun & American Council of Learned Societies, Ethnohistory Workshop, Symposium on the Relationship between Commodities and Culture. *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 64-91.

- Larrington, Carolyne. (2017). *The Norse Myths: A Guide to the Gods and Heroes*. Thames & Hudson.
- Leeson, P. T. (2012). Ordeals. *The Journal of Law and Economics*, 55(3), 691-714.
- Liberman, Anatoly. (2004). "Berserkir: a double legend." *BRATHAIR-REVISTA DE ESTUDOS CELTAS E GERMÂNICOS* 4, no. 2: 97-101.
- Loumand, Ulla. (2006). The horse and its role in Icelandic burial practices, mythology, and society. In *Ándren, Anders, Kristina Jennbert, and Catharina Raudvere. Old Norse Religion in Long-term Perspectives: Origins, Changes, and Interactions*. Lund, Sweden: Nordic Academic Press. 130-134.
- Lund, Julie. (2008). "Banks, Borders and Bodies of Water in a Viking Age Mentality." *Journal of Wetland Archaeology* 8, no. 1: 53-72.
- Lyngstrøm, Henriette Syrach. (2011). "Iron from Zealandic bog iron ore-: more than a theoretical possibility? mere end en teoretisk mulighed?" *Nordiske Fortidsminder Serie C* 8: 139-145.
- Mikučionis, U. (2014). The Family life of the Dwarfs and its Significance for Relationships between Dwarfs and Humans in the Sagas. *Maal og Minne*, 2, 155-191.
- Miller, Lauren A. (2014). 'Witchcraft and the Medieval Judicial Ordeal: The Rise and Fall of *Judicium Dei*', Graduate Conference on Religion, Harvard Divinity School.
- Moilanen, Mikko. (2018). *Viikinkimiekat Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Morgan, David. (2016). Material analysis and the study of religion. In *Hutchings, Tim, ja Joanne McKenzie. Materiality and the Study of Religion: The Stuff of the Sacred*. New York: Routledge. 14-32.
- Mägi, Marika. (2018). *In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication Across the Baltic Sea*. Brill.
- Nordberg, A. (2018). Old Customs: The Vernacular Word *siðr* and Its Cognates in the Study of (Lived) Religion in Viking and Medieval Scandinavia. *Temenos - Nordic Journal of Comparative Religion*, 54(2), 125-47. <https://doi.org/10.33356/temenos.69935>
- Nordberg, A., Wikström af Edholm, K. & Sundqvist, O. (2019). Introduction. In *Wikström af Edholm, K., Jackson Rova, P., Nordberg, A., Sundqvist, O. & Zachrisson, T. (eds.) Myth, Materiality, and Lived Religion: In Merovingian and Viking Scandinavia*. Pp. 1-8. Stockholm: Stockholm University Press. 1-8.
- Näsström, Britt-Mari. (1999). "Fragments of the past: how to study old Norse religion." *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 17, no. 2: 177-185.

- Oja, Heikki. (2015). *Riimut: Viestejä Viikingeiltä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Orton, Peter. (2007). Pagan Myth and Religion. In *McTurk, Rory. A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Malden; Oxford: Blackwell. 302-319.
- Peets, Jüri, Raili Allmäe, and Liina Maldre. (2010). "Archaeological investigations of Pre-Viking Age burial boat in Salme village at Saaremaa." *Archaeological fieldwork in Estonia 2010*: 29-48.
- Peirce, Ian G., and Ewart Oakeshott. (2002). *Swords of the Viking Age*. Woodbridge, Suffolk, UK: Boydell Press.
- Plate, S. Brent. (2015). *Key Terms in Material Religion*. London: Bloomsbury Academic.
- Price, Neil S. (2002). *The Viking Way: Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*. Uppsala: Dept. of Archaeology and Ancient History.
- Price, Neil. (2008). "Bodylore and the archaeology of embedded religion: dramatic license in the funerals of the Vikings." *Belief in the past: theoretical approaches to the archaeology of religion*. 143-165.
- Price, Neil. (2008). "Dying and the dead: Viking Age mortuary behaviour." *The Viking World*. 257-273.
- Price, Neil. (2012). "Mythic Acts: Material Narratives of the Dead in Viking Age Scandinavia." In *More than Mythology: Narratives, Ritual Practices and Regional Distribution in Pre-Christian Scandinavian Religions*. Nordic Academic Press. 13-46.
- Price, T. Douglas. (2015). *Ancient Scandinavia: An Archaeological History from the First Humans to the Vikings*. Oxford: Oxford University Press, Incorporated.
- Pulkkinen, Risto. (2014). *Suomalainen Kansanuskko: Samaaneista Saunatonnttuihin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raffield, Ben. (2014). "'A River of Knives and Swords': Ritually Deposited Weapons in English Watercourses and Wetlands During the Viking Age." *European Journal of Archaeology* 17, no. 4: 634-655.
- Raffield, Ben, Neil Price, ja Mark Collard. (2019). "Religious Belief and Cooperation: A View from Viking-Age Scandinavia." *Religion, Brain & Behavior* 9, no. 1: 2-22.
- Ramskou, T. (1976). *Lindholm Høje gravpladsen*. København: Herman H.J. Lygne & søn.
- Ravn, Morten. (2016). *Viking-Age war fleets: shipbuilding, resource management and maritime warfare in 11th-century Denmark*. Viking Ship Museum.
- Roesdahl, Else, Susan M. Margeson, ja Kirsten Williams. (2016). *The Vikings*. 3rd ed. London: Penguin Books.

- Sandvik, Gudmund & Sigurðsson, Viðar. (2007). Laws. In *McTurk, Rory. A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Malden; Oxford: Blackwell. 223-244.
- Schjødt, Jens Peter. (2012). "Reflections on aims and methods in the study of Old Norse Religion." In *More Than Mythology*, pp. 263-287. Nordic Academic Press. 263-287.
- Schutz, H. (2001). *Tools, weapons and ornaments: Germanic material culture in Pre-Carolingian Central Europe, 400-750*. Leiden: Brill.
- Schönbäck, Bengt. (1980). "Båtgravskicket." *Vendeltid*. 108-122.
- Seaver, Kirsten A. (2004). *Maps, Myths, and Men: The Story of the Vinland Map*. Stanford, Calif: Stanford University Press.
- Shepherd, Deborah J. (1997). "The ritual significance of slag in Finnish Iron Age burials." *Fennoscandia archaeologica* 14: 13-22.
- Siikala, Anna-Leena. (1999). *Suomalainen šamanismi: Mielikuvien Historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sjøvold, Thorleif. (1971). *The Oseberg Find and the Other Viking Ship Finds*. Oslo: Universitetets oldsaksamling.
- Steinsland, Gro, and Malin Ericsson. (2007). *Fornnordisk religion*. Natur och kultur.
- Stenvik, Lars F. (2003). "Iron production in Scandinavian archaeology." *Norwegian Archeological Review* 36, no. 2: 119-134.
- Turville-Petre, Gabriel. (1975). *Myth and Religion of the North: The Religion of Ancient Scandinavia*. Repr. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Vedeler, Marianne, Ingunn Marit Røstad, Siv Kristoffersen, and Ann Zanette Tsigaridas Glørstad. (2018). *Charismatic Objects: From Roman Times to the Middle Ages*. 1st edition. Oslo: Cappellen damm.
- Wester, K. (2000). The Mystery of the Missing Viking Helmets. *Neurosurgery*, 47(5), 1216-1229.
- Whaley, Diana. (2007). Skaldic Poetry. In *McTurk, Rory. A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Malden; Oxford: Blackwell. 479-502.
- Wikström af Edholm, Klas. (2019). *Myth, Materiality, and Lived Religion: In Merovingian and Viking Scandinavia*. Stockholm: Stockholm University Press.
- Winroth, Anders. (2016). *The age of the Vikings*. Princeton University Press.
- Winroth, Anders. (2012). *The Conversion of Scandinavia: Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. New Haven: Yale University Press.

Zori, Davide M. (2018). "Pre-Christian rites of passage and funerary feasting. " *The Routledge Handbook of Death and the Afterlife*. 327-341.

Zoëga, Geir T. (2004). *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. Toronto: University of Toronto Press.